

P5

---

ajakiri

---

53 ● 1989

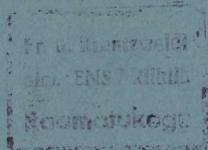

ISSN 0384-8469

ÄRME KAOTAME AEGA

Esto-päevad on ülemaailmse eestluse kõige esinduslikum ettevõtmine. Inglise keelde on neid tõlgitud kui festival. Ent pidustuste raames on nendel päevadel eestlaste jaoks hoopis olulisem roll ja sügavam tähendus. Olgu selle põhjusena nimetatud eestlaste ebanormaalne olukord tänapäeva maailmas, kus koloniaalimpeeriumite lagunemise tulemusena on tekkinud hulgaliselt väikesi riike, üks impeerium aga püsib ning miljonilisel eesti rahval ei ole oma riiki.

Vaadates Austraalia faunat ja floorat, mille paradiislik algolek on tasakaalust välja viidud agressiivsetest välismaalastest, tuled taas iseenesest nukravõitu mõttele, et elu saab targaks ja tugevaks tänu vaenlastele. On arusaadav, miks eestlased näivad anglosaksidele umbusaldavaina. Kui üks rahvas on ajaloo palju vintsutada saanud, ei jää ta heatahtlikult lihtsameelseks. Ent tagakiusudel on teinegi tulemus: väikesearvulisest, ajaloo jooksul aina kitsamale territooriumile surutud rahvast on äkki saanud maailmarahvas. Erinevatest asukohamaadest tuuakse nendelesamadele Esto-päevadelegi kokku erinevat kogemust ja tarkust; kodueestlasena on mul loomulik soov, et see kogemus ja tarkus koonduks mitte ükskord, vaid juba praegu tulevase - vaba, loomuliku, parima - Eesti riigi ülesehitamiseks tema alles jäänud traditsioonilisel territooriumil. Seda on võimalik teha nüüd, siin ja kohe teguhaaval, sõna- ja mõttehaaval. Sellele mõttele viis ka äsja Melbournes lõppenud Esto-88.

Ma pole käinud eelmistel Estodel ega saa väheste kirjelduste ja piltide põhjal võrrelda. Päevade üks funktsioon on eestlasi kokku tuua, meelde tuletada nende kultuuri lätteid ning kinnitada eestlust. Teiseks, kindlasti kõrvalfunktsiooniks on seda eestlust, tema probleeme ja tahtmisi teadvustada ning demonstreerida ülejäänud maailmale. Mõlemat funktsiooni täitis ka Austraalias korraldatud Esto-88. Kuigi meie üldiseks hämminguks ei kajastanud selline ka Melbourne kohta suurüritus kohalikus ajakirjanduses. Küllap tõestas see pisifakt veel kord, et eestlastel pole tarvis loota kellelegi teisele kui iseendale. Eriti ei maksa meil loota maailma- või selle osade ulatuses hegemooniale pretendeerivatele suurriikidele, kes võivad endataolisi kritiseerida vaid omavahelise kemplemise seigana; ennem mõistavad meid väikeriigid, kes ise alles äsja **2**

on olnud kolooniad nagu Eestimaa praegu. Kõige paremini mõistavad Kodu-Eesti vaevu ja võitlusi muidugi eestlased, kes elavad mujal, ning just siin sooviks, et meie vahel poleks võõriti arusaamist, erinevates keeltes kõnelemist. Usun, et ka selles asjas tegi Melbourne Esto-88 ära suure töö, kui võrd esimest korda osales nendel päevadel hulgaliselt eestlasi Kodumaalt.

Peamiseks järelduseks, mida mina nendest eeskujulikult korraldatud päevadest - mille eest suur tänu Austraalia eestlastele! - tegin, oli see, et hoopis intensiivsemad peaksid olema meie kontaktid, et välismaised eestlased lülituksid aega viitmata ja väga mitmeti Eestimaa ellu, et me juba täna alustaksime oma unistuste Eesti tegelikku ülesehitamist. Ja seetõttu tahaks loota, et ülejäämised Esto-päevad võiksim pidada vabas, iseseisvas Eestis!

ARVO VALTON,
Tallinn

1988

UUE ETAPI HAKUL

Tänast Eestimaad nähakse ja mõistetakse üsna erinevatest vaatepunktidest ning seetõttu on ka arvamuste skaala lai - alates kõrgetest tunnustustest, milledest olgu siinkohal mainitud kasvõi Prantsuse presidendi Mitterrand'i hinnang 16. novembril sündmuste kohta Eestis ning lõpetades selle laimu ja vale vooluga, mida rohkem kui kuu aja jooksul meile kaela valasid Moskva ajalehed. Selge on see, et ka eestlaste endi arusaamad on erinevad. Osa peab meie tänaseid poliitilisi samme lausa kapitulantlikeks, eestluse ideed reetvateks, noalöögiks Eestimaa selga. Nende jaoks on ainult üks võimalus - välja astumine N.Liidust. Arusaadavalt oleks selline lõpplahendus kooskõlas enamiku eestlaste lootuste ja unelmatega, lisaks sellele muudaks ta ühe hoobaga olematuks paljud meie täna ahistavad hädad. Kahjuks on aga unelmate ja Eestimaa reaalsuse vahel üsna sügav kuristik ning poliitikategemisel sellest mööda ega üle ei pääse. On välja öeldud üsna selgelt ning ühemõtteliselt, et ei Ida ega Läänt huvita praegu strateegilise ega poliitilise tasakaalu rikkumine Euroopas, mis vallandaks endaga laviini uusi ja seniaimatuid küsimärke. Erakordselt tõsiselt jälgib Lääs ka perestroikat N.Liidus, mille positiivsest arengust sõltub suuresti kogu tulevane poliitiline kliima maailmas. Perestroika seis on aga nelja-aastasest pingutusest hoolimata endiselt üsna habras. Stalinistide ja ka lihtsalt konservatiivide vastupunnimine on paiguti lausa hirvuäratav ning kinnitab, et pöördumatult ei ole perestroika veel võitnud. Seetõttu ka poliitiliste protsesside kulg vene impeeriumis on üsna kaheotsaga mäng. Liigne forsseerimine võib põhjustada ebastabiilsuse riigis ning see omakorda annaks võimaluse riigipöördekatse põhjuse stalinistidele. Edasiminek liigne mõõdukus aga tekitab omakorda järjest suureneva rahulolematuse rahva hulgas, mille ülekuumenemine võib viia äraarvamatu tulemusteni. Mõlemad äärmuslikud variandid kätkevad endas ohtu perestroikavankri kummulikeeramiseks, mis järsult muudaks olukorda kogu maailmas. See selgitus on vajalik Eestimaa olukorra paremaks mõistmiseks. Praegu me oleme tormanud teistest Liidu regioonidest kaugele ette. Meie tuules püsib ainult Leedu, veidi tagapool Läti, siis on tükk tühja maad, mille järel on näha Armeeniat ja Gruusiat ning taas on igav liiv ja tühi väli. Seetõttu ongi Lääs avaldanud kartust, kas Eesti kiire edasimineku ei tekita ohtlikku rebendit, mis paneks Moskva keeruliste probleemide ette.

Olgu nüüd sellega kuidas on, kuid nii arvatakse suurtes pealinnades ja seda meie poolelt ignoreerida oleks arulage. Samas aga ikkab eestlase hing kärsitult üha enam ja enam, sest saavutustest hoolimata lahutab meid tulevikuootustest veel ääretult suur vahemaa. 1988. aasta pöörase suve edusammudest ning oma jõust meki suhu saanuna ei malda rahvas samm-sammult edasiliikumist vaid tahab tormata või vähemalt hüpatagi. Poliitikas aga õnnestub see harva, ja nii ongi tekkinud rahulolematuse praeguste poliitiliste protsesside aeglusega. Kriitika alla on sattunud Rahvarinnegi ning seejuures nii kõrvalt kui ülaltpoolt. Osa rahvast näeb Rahvarinde tegevuses liigset mõõdukust ja kompromisse. Võimu ringkondades aga vaadatakse Rahvarindele kui pingete tekitajale ning sündmuste forsseerijale. Kõigi meele järel on raske olla. Seetõttu on tunduvalt hõlpsam sellistel liikumistel ja ühendustel, kes ajavad ainult üht ja selgeltmõistetavat asja, nagu Roheline Liikumine, Muinsuskaitse Selts või ERSP. Rahvarinne püüab haarata vast liiga paljut. oma taotlustega olla mingiks kõiki siduvaks katusorganisatsiooniks püüab ta ka paljudele meele järel olla. Selline asi aga õnnestub harva ja eriti raske on taolist joont hoida pikema aja jooksul. 11. septembril 1988 oli Rahvarinde esimese tegevusaasta kõrghetk, mil tema kutse peale tuli kokku enam kui veerand eesti rahvast ehk viiendik Eestimaa elanikkonnast. Muidugi, asi pole üldse arvudes. Tubli töö võib ära teha ka väike inimgrupp. Seni aga kui meil demokraatlikud seadused ja kumbed veel ei toimi ning võimumehanism ragistab enam-vähem endise töörežiimi rütmis, on edumeelsete nõudmiste realiseerumise üheks paremaks võimaluseks suurte rahvahulkade vägeva surve kasutamine. 1988. a. suvel saime niiviisi ületada Eestis tekkinud võimukriisi. Kuid egas igakord aita ka sellised võtted, sest teatavasti on veel vägevama jõu omistajaid. Ka seda peab poliitikas arvestama. Tahaks küll loota, et sotsialismileeris on naabritele tankidega küllasõidud lõppenud, kui ega 100%-list garantiid siin ikkagi veel pole. Ja pole seni, kuni meie ühiskond ei ole võtnud omaks kõiki demokraatia mängureeglid. Nendeni on aga pikk tee. Eestis võiks jõuda sinnamaani küll üsna pea. Meie rahva poliitiline mõtlemine on liikunud kogu aeg demokraatlikus voolusängis. Hoopis vähem veetleb aga niisugune tee Moskvat, mida oli võimalus kogeda reageeringutest eestlaste 16. novembri suveräänsusetootlustele. Selles Ida türanniast põhjani läbiimibunud linnas on euroopalikul humanistlikul ja demokraatlikul mõttelaadil end hirmus raske mõistetavaks teha. Seetõttu mõistab ehk ka nende ridade lugeja seda roppu vaeva, mida Eestimaa poliitikutel tuleb Moskva võimukoridorides näha.

Moskva suhtumine on aga omakorda üks põhjustest Eestimaal tormiliselt lainetavatele pingetele. Iga meie vastu suunatud artikkel "Pravdas" annab uut lootust siinsetele konservatiividele, panevad üürgama oma propagantatorud. Ning jälle seleta, veena, põhjenda...Masenduseni tüütu töö. Esialgu tundub eestlaste algatuste maharöökimine ainult kasvavat kuigi on pärvselge, et eestlaste poolt taotletavad reformid muudavad elu paremaks kõigile Eestimaa elanikele, ükskõik, mis keelt nad ka ei räägiks.

Igasugune tuleviku prognoosimine on vigaderohke, ühes võib siiski kindel olla. Eesti areng hakkab nüüd rohkem sõltuma sellest, mis juhtub lähitulevikus mujal Baltikumis, kuid eriti Ukrainas ja Valgevenes. Nende kahe suure regiooni rahvuslik ärkamine on alanud. Võimude raske vastusurve tõttu kasvab seal pinge pidevalt ning võimatu on arvata, millise väljapääsiete ta endale leiab, kuid 1989. a. suvi töötab seal kujuneda kuumaks. Rahvusliku kultuuri assimileerimise (et mitte öelda hävitamise) protsess on Ukrainas-Valgevenes jõudnud tragilisse faasi, mille meelegeitlik äratundmine võib anda sealsetele poliitilistele liikumistele hoopis ebastabiilsema vormi kui Baltikumis. Eesti-Läti-Leedu lähedane olukord aga annab meile võimaluse oma jõudude ja tegevuse ühendamiseks. Juba liigutakse kõigi kolme Rahvarinde koondumise suunas koordineeriva keskuse loomiseks. Ei ole võimatu ühtse Balti Rahvarinde loomine. See aga mitmekordistab meie jõu ja aktsioonide mõjukuse. Poliitikas pidavat kõige tähtsam olema liitlaste leidmine. Seda teed me olemegi läinud. Ja kuigi siinsed liitlased on meile praegusel võitlusetapil kõige olulisemad, ei tohi me lasta silmist ka teisi liitlasi, eelkõige välismaal elavaid eestlasi. Välis-eestlaskonna vägev intellektuaalne potentsiaal on seni leidnud vaid vähest ärakasutamist meie abistamiseks. Lähitulevikus tuleks seda Eesti jaoks seni uinuvat jõudu otstarbekamalt ära kasutada. Ärgu keegi solvugu eelmises lauses kasutatud sõna "uinuv" pärast, vaid püüdku mind mõista kogu selle loo kontekstis. Viimasel aastal on kodumaal tuntuks saanud paljud siin käinud mehed. Nende käesirutus meile oli äärmiselt vajalik. Kasvagu see nimekiri kümneid kordi pikemaks. Eestluse kõrged ja pühad aated on meil samad. Erinevus võib olla ainult nende aadete teenimise meetodites, mis aga ei tohiks olla takistuseks koostööle. Kodumaa eestlaskond on tõusnud kauaoodatud võitluseks, tulge meie kõrvale ka väliseestlased. Ilma segavate eelarvamisteta, kivinenud põikpäisuseta, poliitilisest reaalsusest möödavaatamiseta. Eesti saatus oleneb meist kõigist.

HEINZ VALK

jaanuar 1989

TÕRAVERE-TARTU-TALLINN

"Impeeriumid lõppevad kas pauguga, visinaga või elegantsete õõnsate kestadena," alustan oma ettekannet. Toon elegantse kesta näitena Briti impeeriumist arenenud Commonwealthi ja asun siis arutama N.Liidu väljavaateid. Loodan kestastumist, ent pelgan, et enne võib tulla kõikehävitav plahvatus. Tuhat inimest kuulab ja elab kaasa. Koht on EKP Poliitharidusmaja ("Karli katedraali") vanem osa Tallinnas, ent ettekande "Kuidas impeeriumid lõppevad" kuulutas välja ühing Teadus.

Mu viimasel hommikul Tallinnas võetakse mind viivuks vastu "Valge Maja" (Eestimaa Kommunistliku Partei peakorter) 9. korrusel. EKP ideoloogiasekretäril on mõningaid soove mu käitumise suhtes. Kas ma saaksin mõnede inimestele Eestis soovitada tagasihoidlikumat väljendusviisi? Eestis on aastavahetus 1988/89.

Üksainus kord oma esimese 10 eluaasta jooksul mäletan olevat pääsenud hotelli. Oli külalisi Tallinnast ja nad tellisid kooki oma tuppä "Park Hotellis" Vallikraavi tänaval. Tartu on aastaid olnud välismaalastele suletud linn (ka siin sündinud "välismaalastele"). Ja mina, veel kahe aasta eest mitte üldsegi Eestisse sisselastav, veedan nüüd neli ööd "Park Hotellis". Istume vannitoata toas, mis 25 aasta eest remonditi seoses Kekkose visiidiga. "Kas sa me stendi nägid?" küsib Andres. "Käime siis kohe seal ära!" Eesti Rahvusliku Sõltumatuse Partei vitriinis endisel Rüütli tänaval on oma kaheksa masinakirjas lehte ja nende ees on 3-4 inimest kaela õiendamas. Kord kadunud lehed öösel ära. Viimasel ajal aga on püsinud. Eestis on aastavahetus 1988/89.

Õhtu on käes ja asun lahkuma paigast, mis minu jaoks on tähtsamaid maailmas. Peremees annab mulle jumalaga jättes oma Kaitseliidu rinnamärgi. Olgu ta tänatud!

Vanalinna restoranis hakkab valjuhääldaja üürgama "Üks roosike on tõisnud." Katkestan korra Andres jutu üleliidulise valimisreeglite komitee tegevusest ja nendin, et nüüd on küll üle parda mindud vastassuunalises maitselageduses. Jõuluõhtul tunglevas Pühavaimu kirikus Velda ja Ahtoga -jah, seal muidugi. Vello vaatab teleülekannet Toomkirikust; Aala toob mu küsimuse peale kartulikorvi kuuse juurde. Veerand mädamustad, veerand mädavalged, pooled söödavad. Eestis on aastavahetus 1988/89.

Tallinnast Tõraverre viib mind oma autoga Henn, kes elas meie peres suvel pärast seda, kui ta vanemad ja õde Nann küüditati. Teel peatume Nanni juures. Poolteise aasta eest mainis ainult Jaan elu sealpool Uuralit. Nüüd on just nagu pooled jutukaaslasist küüditatud või nende lapsed. Henu autol on tuuleklaas kleep kinnitatud; esimene ribaga klaas varastati juba Pärnus elamise ajal ära. Tartu turuhallis on ka liha; valdavalt küülikud.

Nõo kalmistu. Tõnul on kaasas labidas ja skeem haua umbkaudse asukohaga. Viimase jääkihi hauaplaadilt sulatame kätega. On õne: jää vahelt veerin "Melli Taage..." Tädi Melli, ainus nii lähedane sugulane Eestis, suri aasta enne, kui võimurid mind Eestisse lasksid. Vanaisa vanaisa ostetud Paabo talu hoonete ümber on kaukaaslasest uus omanik ehitanud kõrge plangu.

Homnikusöök "Olümpia" hotellis. Kandikul kohvi, õunamahl, "salat" (kus pole ühtegi värsket aed- või puuvilja), hangunud härjasim. Kassaneiu ütleb hinna vene keeles. "Kuidas, palun?" Kordab vene keeles. "Kuidas, palun?" - "Kaks rubla kaheksakümmend kolm," tuleb tusaselt, kuigi üllatavalt aktsendivabalt. Poliitharidusmaja sööklas öeldakse hind aktsendiga, ent püüdliselt ja sõbralikult. Eestis on aastavahetus 1988/89.

Marju ja Silvi elavad lähestikku. Silvi lapsed on täis kasvamas ja hakatakse minevikust üle saama. Liisi kohtan esmakordselt samas ruumis Lagle, Mardi ja Ennuga, aga Andres keskendub õpinguile. Kas üldse leidub küllalt eestlasi kanditeerima 36 kohale Moskva ülemnõukogus? Neist peab ju 11 jääma mitmeks aastaks pidevalt sinna. Ei ühtegi paha adjektiivivi, nagu linna nimi ütleks juba ise kõik. Paistab, et on London-Pariis-Lissabon ja on Verhojansk-Moskva-Ulanbator. Viinis kohtab impeeriumi pealinna võlu veel 60 aastat takkajärgi. Kas Moskvast on vastupidi? Nüüd hiljem teame vähemalt, et kandidaate siiski jätkub.

Annan parteiametnikule lugeda "Heinakuu" protestikirja, kuna Väliseesti Muinsuskaitse Selts sai sellest koopia. Miks ei anta noorte omaalgatuslikule ajakirjale, mis poole aasta jooksul kaheksa numbrit on välja andnud, ametlikku ilmumisluba? "Meie väljaandmist ei takista, aga luba me kindlasti ei anna!" Siseminister Marko Tibar kirjeldab "Heinakuud" kui põrandaalust väljaannet, ja seda "Heinakuule" endale antud intervjuus (vt. nr. 8)! Eestis on aastavahetus 1988/89.

Lippude vahetus. Kuuskede vahetus. Käibekeele vahetus. Meeleolu vahetus, mitte meelevahetus. Mõttevahetus, mitte mõtte vahetus. Tule vahetus, loodetavasti mitte tulevahetus. Hoiaku vahetus. Sama kartul.

* * *

Olin Eestis 18. detsembrist 5. jaanuarini ENSV Teaduste Akadeemia kutsel ja seda aega kirjeldada ei suuda. Velliste soovitas siiski olulisema kroonika kokku võtta, näiteks AJA KIRJAS. Olgu.

Mu käigu taustaks oli eelneva paari kuu jooksul pool tosinat esinemist Vaba Euroopa Raadios ja üks Eesti Raadio "Päevakajas" ("Suveräänsusest ja solidaarsusest", 23. või 24. nov.). Samuti ilmus minu sulest tosin artiklit Tartu ja Tallinna ajakirjanduses:

"Variant kujutlustele Eesti tulevikust: 30 aasta plaan", Vikerkaar 10/88; "Pingete leevendamisest" (sama mis AJA KIRJAS Nr. 51), Heinakuu Nr 5 (oktoober 1988) ja hiljem Sirp ja Vasar, 25.11; "Balti tsentrismi pinnalekerkimine", Rahvarinde Teataja nr. 16, 24.11. (millise numbri levitamise paraku RR juhtkonna poolt tõkestati väidetava liigse radikaalsuse pärast); "16. novembril sündis solidaarsuse ime", Noorte Hääl, 25.11 ja "Ime habras taim", Tallinna Polütehnik, 23.12., mõlemad eelmainitud Eesti Raadio saate alusel; "Leedu, Läti, Eesti 1940-1980: sarnasusi ja erinevusi" (ära toodud Balti Foorumist, 1984), Kultuur ja Elu 11/88; "Suveräänsusest" (esitatud VE Raadios 10.11. ja New Yorgi Muinsuskaitsepäeval 13.11., ilmunud ka Toronto Vaba Eestlases 22.11), Sirp ja Vasar, 2.12.; "Väliseesti Muinsuskaitse Seltsi tegevussuunist", Kultuur ja Elu 12/88 (paraku Stockholmi Eesti Päevalehest võetud vale isiku fotoga).

Enim artikleid ilmus mul Tartu ajalehes "Edasi" (kellelt Tartus viibides sain aukirja): "Miks Volgogradi venelastele on vähem esindajaid NSVL ülemnõukogus kui Tallinna venelastele" (11.10), "Kuidas demokraatia taastus Brasiilias/Hispaanias/Portugalisis" (27.-29.10), "Kohalike valimiste seaduseelnõust", 15.12. (õige fotoga!).

Estonia kontsertsaal 23. detsembril. Eesti Muinsuskaitse Seltsi poolt korraldatud Jaan Tõnissoni aktus. Kõneleb Velliste ja mitmed teised. Välisestli Muinsuskaitse Seltsi abiesimees Lembit Soots loeb ette Karl Auna kõne; kui kahju, et Aun ise Torontost kohale ei tulnud! Lava kohal on nurkades NSVL ja ENSV vapid nagu seieriteta sihverplaadid. Kellad, mis ei saagi näidata aega, sest pole osuteid. Linnahalli kogemus on seljataga ja nüüd räägin vähimagi märkmeta, nii nagu asja lennukis läbi mõtlesin. See piinlik Bürgermusse, kust Tõnisson välja kõndis! "Kujutagem ette, et Gorbatšov kutsuks kokku parteikonverentsi ja jääks juhataja valimisel kolmandaks. Või et Savisaar kutsuks kokku Rahvarinde... või Velliste EMSi ja..." Demokraatlikult võita oskab igaüks, aga demokraatlikult kaotada nõuab rohkemat. Otsust vastu võtta nagu Indira Gandhi. Taaskandidideerimast loobudagi. Nagu Washington. "Pärast Bürgermusse õppetundi sai Tõnissonist demokraat ja Bürgermusse ei vähenda meie silmis tema suurust, küll aga teeb teda inimlikumaks ja toob teda meile lähemale."

Tartu ülikooli loodusteaduse hoones Vanemuise (Aia) tänaval, kus enne sõda tädi Valtmaniga käisin loomaluukeresid vaatamas, ootab 27. detsembril kõva tuhat inimest. Uksel on mul mahti küsida: "Millise teema olete välja kuulutanud?" "Ameerika suhtumine Balti probleemidesse". Hea küll. Mul on isegi kaasas kogumik "Los Angeles Timesi" artikleid novembrideklaratsiooni ajast, enamasti moskvameelsed. Mu kokkuvõte on, et meil pole usaldatavaid liitlasi. Moskvaga asju ajades oleme üksi. Vaikus. "Aga me võidame ikkagi." Kuidas kirjeldada vastukaja, kui nii palju ilusaid sõnu on meilt ära varastatud ja ära leierdatud? Ollakse püsti. Ühes tõstetud käes on mul suur präänik veel hiljuti keelustet sõnadega "Kallist jõulurahu" ja teises kah midagi äsjasaadut. Rahvarinde märk? Ülikooli vimpel? Ei meenu.

Sorin nüüd kodus ümbrikke, kuhu talletasin kirjalikult esitet küsimused. Tartu aulast ja Vanemuise tänavalt 75 sedelit, TDI aulast üle 40... Lugesin seal kõik ette ja katsusin vastata. Ehk jõuan neid kunagi hiljem analüüsida. Kokkuvõte mõnedest vastustest ilmus "Tallinna Polütehnikus" 13.1.89.

Misiunasega kooskirjutet "Balti sõlteaastate" raamat oli teemaks EMS "Tõru" koosviibimisel ja Tartu Füüsikainstituudis. Demokraatlikust kodanikukultuurist rääkis Kvalifikatsioonitõstmise Instituudis ning väliskaubanduse, rahvatulu ja rahvaarvu suhete mudelist Tõravere observatooriumis ja ka Tartu Füüsikainstituudis. Nora Peetsi marokoraamatut esitasin kirjanikele "Pegasuses", ent küsimused siirdusid kohe mujale. Peaegu üleni küsimuste-vastuste vormis läksid arutelud raadiotele rahvaga, IME Probleeminõukogus "Mainori" ruumes, rakenduskunstnikega ERKIs, Rahvarinde Konsultatiivnõukogus, Keemilis-Bioloogilise Füüsika Instituudis ja vist ka Geograafia Seltsi koosolekul Matkamajas. Akadeemiline õigusteadlaste Selts Tartus andis mulle välisliikme kaardi. Pärast kahte tundi TPI aulast Rahvarinde sildi all järgnes kohe teine kaks tundi TPI kõrvalruumis ERSP korraldusel, kel ruumide saamisega nähtavasti raskusi polnud. (Nende stend Kirjanike Maja juures oli aga äsja maha kistud.) TPI esikus asus Lenini büsti lähedal Jaan Tõnissoni pildiga plakat: "1868-19..)". Tartus Eesti Rahva Muuseumis oli mul au avada karjakasvatuse erinäitus.

Oli võimalus asju arutada omavahel või kitsamas ringis kõigi poliitiliste rühmituste mõnede tippkujudega peale Roheliste. ERSP-ga Tartus laiemalt ja Tallinnas kitsamas ringis. Sõltumatute noorte puhul ainult põgus jalutus-käik vanalinnast "Olümpiasse". EMSi aktivistid olid koos tervest Lõuna-Eestist ja Tallinnas. Rahvarinde tippjuhte kohtasin ametiruumis ja kodus. Saunaõhtu näitas, kui laias kaares tegutsetakse eraldi ent arutatakse koos. Eriti on mul põhjust tänada Toomast, keda jätkus IME Probleeminõukogust ja Geograafia Seltsist "Heinakuuni" ja Sõltumatute Noorteni. EKPst sai juba räägitud.

Sellele lisandus leheküljepikkune ülevaade mu baltiteemalistest uurimustest ja kirjutustest 30 aasta jooksul (Tiit Pruuli, "Poliitiline kultuur ja evolutsionäär Rein Taagepera", Edasi, 12.10.88, ikka selle vale fotoga suvisest "Päevalehest") ja mainingud mitmete kodumaiste autorite artiklites ja ülevaadetes väliseesti ajakirjandusest.

Nojah, 18 päeva jooksul oli 21 esinemist Tõraveres, Tartus ja Tallinnas. Kuulajaskond ulatus 20 inimesest (Wellesto, teemaks Jüri Kuke elu, surm ja tähendus) kuni 6000 (Rahvarinde aastakokkuvõte Tallinna Linnahallis). Ettekanded valimissüsteemidest toimusid Tartu ülikooli ja Tallinna Polütehnilise aulades (oma tuhat inimest kummaski) ja mujal. Linna- ja maarajoonide täitevkomiteede esindajatega ning Tartu aulas said valimised ka laboratooriumikorras läbi mängitud, et saada tunnetust mitmetmoodi- ja ühemandaadi-ringkondade erinevast toimest.

Tallinna Linnahall, 22. detsembril. Saabusin hilinemisega otse oma Poliitharidusmaja ettekandelt. Enne seda oli kolm tundi pingsat arutelu "Internatside" juhtidega (sellest hiljem). Enne seda oli ettekanne Teaduste Akadeemia rahvale riikide kasvust ja kängest viimase 5000 aasta vältel. Ja veel enne seda oli "Olümpia" hotelli toas arutelu võimalikust loengute pidamisest sügiselavatavas eraülikoolis (Eesti Humanitaarinstituut). Olen väsinud ja päeva kolmandaks ettekandeks pole mul enam märkmeid - minul, kes tavaliselt iga ettekannet kuu aega ette lihvin! Poodiumil on pool Rahvarinde eestseisusest - Edgar Savisaar, Marju Lauristin, Heinz Valk - ja sellele lisaks äsja EKP sekretäriks saanud Mikk Titma ning tervitaja armeenlaste poolt. Katsun poodiumi ääre poolt treppi leida, ent ainus tee on üle keskse silla. Aplaus. Istun Heinzi ja Marju vahele. Titma kõne jooksul kirjutan märksõnu ja siis ongi minu kord.

Ütlen, et põhimõtteliselt eelistan mitmeparteisüsteemi ning Eesti puhul iseseisvust. Siis asun praegu tehtava juurde (sellest osast on paljugi ära toodud "Rahva Hääl" 27.12.88). Kuna Titma väitis Gorbatsõvi ja perestroika toetamise olevat "meie püha kohus", väidan omalt poolt, et nende toetamine "ei ole mitte meie püha kohus - aga see oleks meist tark". ("Rahva Hääl" nudis selle ära, ent "Homeland" 4.1.89 andis asjad õigesti.) Saali reaktsioon igale lausele on tajutav. Tunnen, et enam ei räägi mina, vaid seisan seal ühena kuulajaist, sellal kui rahvas kõneleb iseendaga. Lõpetama pean siiski mina. "Niisiis kokkuvõtteks: Meil Liidus olema peaks hea..." (negatiivne võpatus käib üle halli), "me palju mõtlema ei pea" (hall on nagu suur küsimusmärk), "Ja kui me teeme mõne vea" (pinge lahtub), "eks Moskva asjad korda sea" (ja algab naer).

Meil kartul Moskvast hoiul on
ja suveräänsus ka.
Nii hästi Moskvast hoiul on,
et kätte me ei saa.

Aga meie TAH`ME kartulit
ja suveräänsust ka!
ja teha OMI vigasid
üle terve Eestimaa!

Ei, see ei tekkinud mul kohapeal Linnahallis, aga alles seal sain teada, mille tarbeks see mul paar nädalat varem tekkis. (Need salmid ilmusid hiljem "Tallinna Polütehniku" esilehel 13.1.89.) Heinz Valk oma lühikeses südamlikus sõnavõtus pöördub väliseestlaste poole ESTO eel. Savisaare ettekanne on meisterlik ülevaade s. 1988 nagu ta oli ja nagu ta oleks võinud välja kukkuda ühe või teise teguri muutudes. Lauristin mainib muuhulgas, et see aasta on liiga paljudele tekitanud tunde, et meil ongi juba suveräänsus käes: "Olen alati olnud optimist, aga praegu tahaksin olla pigem pessimist," et hoida meid reaalsuse pinnal.

Ja siis need "Interliikumise" kolm juhti, kelle iseväidetud internatsionaalsust lahjendas seik, et nad valdasid ainult ühte keelt - vene. Kõnelesime oma kolm tundi tõlgi läbi, hoolega hoidudes teravustest, sest mõlemad pooled teadsid, et siis oleks jutul kiiresti lõpp. Nad olid põhimõtteliselt paljugagi päri, aga igale teostamise meetmele vastu. Eesti keele õppimine: "Eestlased pole meile õpetanud ja nüüd nõuavad, et me oskaksime!" Eestlaste osakaalu tõus Narvas: "Miks mitte - aga mitte nii nagu Rahvarinne seda ette näeb!" Viivitamine siserändajatele kodakondsuse andmisega: "Aga ainult nende puhul, kes pärast kodakondsusseaduse kehtestamist Eestisse tulevad!" Kuna teadsin neist kõige vähem, oli see kohtumine üks huvitavamaid.

Kitsamas ringis oli muidugi arutelu mind Eestisse kutsund, kuid üldsegi mitte end pealesuruva Teaduste Akadeemia juhtkonnaga (Karl Rebane, Arno Kõörna, Mihkel Veiderma, Endel Lippmaa, kahjuks liiga põgusalt Anto Raukas). Ja Tartu ülikooli omaga (Jüri Kärner, Ants Kallikorm) ja TPI omaga (Valdek Mikkal, Ilmar Kleis). Ja TA uhiuue FSOGa (Filosoofia-Sotsioloogia-Õigusteaduse Instituut - Peeter Vares, Arne Raid, Klara Hallik, Andrus Pork, liiga põgusalt Igor Gräzin jne). Külaskäigud "Edasi", "Vikerkaare" ja "Sirp ja Vasara" toimetustesse. Igasuguseid kultuuritegelasi ja muidu tublisid inimesi ei jõua üles lugeda. Eriline tänu maarahvale Vellavere ja Külitse kandis ning hilinenud juubelisünnipäeva soovid tublile maamehele Vadim Zelninile!

Pikemad intervjuud ilmusid "Edasis" (30.12.88) ja "Noorte Hääles" (5.1.89) Teleintervjuud edestati 25. ja 30. detsembril ja tunni pikkuses 2. jaanuaril. Õhtul, enne kui lahusin "kodumaalet koju", lõppes TPI auala kokkutulek Anne-Malle Halliku luuletusega (pühendatud Rein Taageperale):

On Tartumaa taevani tammi
ja Pärnumaal pedakaid suuri.
On Kassaris kadakaid kivil.
Siin kuskil on sinugi juuri.

Nad varjul on sügaval pea sees,
kuid su latv kõigub maailma tuules.
Mis kaarest ei lõõtsuks ka tema,
laulu pühalik-vaikselt sa kuuled.

See laul igivanast on rahvast,
kes siin tuhandeid aastaid on püsind,
oma maa eest on võidelnud vahvast,
taevatähtedelt tarkust on küsind.

Kuid kui taevatähed on tummad, suitsupilved neid
varjanud sootuks -
sinu tarkus nüüd nõiub ja lummas,
sinu peal on me usk ja me lootus.

Saame tormide vastu nii toegi,
kosub põlvepikkuse vaprus.
Kuni Eestil on selliseid poegi -
kaitstud on ka me õrnus ja haprus!

Aitäh usalduse eest! Kogusummas nägi Eesti palju mind ja mina vahelesekka ka natuke Eestit. Ja me sobisime kokku üsna hästi.

Eesti aastavahetusel 1988/89. Lippude vahetus. Sama poolmäda kartul. Korduvalt kuulnud väljendus: "Katsuda N.Liidu raames Eestis olusid parandada on nagu katsuda suure paja ühes ääres rammusamat suppi keeta." Ja mõõduks kiirusega perestroika kohta: "See on nagu mõõduka kiirusega üleminek vasakpoolsele parempoolsele liiklusele - ühel nädalal bussid, järgmisel veoautod, siis mootorrattad..." Aga mida siis teha? Igatahes muutume iga kuuga tugevamaks ja teguvõimsamaks. Ja see ongi, mida praegu on vaja teha.

REIN TAAGEPERA

EESTI ELAB / leheküljelt 20

TIIT MADISSONI JA HEIKI AHONENI ELULUGU ja tegevus on kirjeldatud kahes peatükis. Lugeja saab osa nende Rootsi muljetest ja soovitudest, mida saaks teha Rootsist Eesti heaks. Kuning kohtab Eestis ka Mart Niklust, kirjutab tema loo, samuti Enn Tarto, Lagle Pareku. Mida tahab Eesti Sõltumatuse Partei (ESP)? Põhimõtted ja programm leiab tutvustamist. Kuning on mitmel korral varem käsitlenud oma raamatutes usklikkude olukorda N.Liidus, nii ka nüüd. Tal on raporteerida teatud optimismi ja uut olukorda.

LÖPUKS TÕSTATAB KÜNG EESTI NAABERMAADE ROLLI uues olukorras. Soome-Rootsi osas tõstab ta esile häid ajaloolisi- ja kultuurisidemeid, on aga kriitiline Soome ja ka Rootsi üldhoiaku vastu, mis on ettevaatlik, kartlikult topeltmoraalitsev ning Moskvat äraootav. Või nagu Made ütleb sealsamas: "Vastupidiselt teile Soomes pole meil Eestis enam endatsensuuri..."

POLE VÕIMALIK TERVET RAAMATUT kõigis osis ja õiglaselt ümber jutustada. See siin on ainult katse anda muljet teretulnud raamatust, ajal mil huvi Eesti vastu Rootsis on tõusmas haripunkti, kuid kus puudub pädev ülevaade viimaseaja sündmustest ja olukorrast Eestis.

LÖPUKS VEEL ÜKS TSITAAT KÜNGILT: "Kõige imponeerivam tänases eesti vabadusvõitluses on see, et see on nii rahulik vaatamata sellele, et rahvuslik ärkamine toimub aastakümnete okupatsiooni, alanduse, rahvamõrva, allarõhumise ja venestamise tagapõhjal".

Sellegi poolest loen sõbraliku Rootsi lehe (Svenska Dagbladet) hästi sõbraliku 26.veebruari juhtkirja lõpuridu: "...Ümbritsev maailm peab ühest teisest perspektiivist vaatama protsessile (=arengule Baltikumis) rahutusega. Risk tõsisteks tagasilöökideks on ilmeksimatu. Perestroika on teinud võimalikuks suured rahvuslikud manifestatsioonid, aga selle pikenduses ohustub reformipoliitika. See juht Kremliis, kes ei suuda kontrollida mittevene alasid N.Liidus, ei püsi võimul. Et Eesti ka edaspidi saaks pühitseda oma Vabariigi aastapäeva, see nõuab mingit ajaloolist kompromissi, kus rahvaste ja inimeste kasvav vabadus võib sobitada Moskva nõudega N.Liidu kokkuhoius. Gorbatšovi ja perestroikaga peaks võimalus selleks olema. Kaob tema, võivad eestlased ja leedulased saada esimesteks ohvriteks uues stalinistlikus tormilaines."

Iseenesest kaine konstateerimine reaalsusest, mis kõigil teada. Kahjuks jääb mulle lugemisel kõrvalmaitse, et sügavam "rahutus" seisneb siiski selles, et ärge te (eestlased, leedulased) tooge meile sekeldusi kaela ja ärge jumala pärast rikkuge meie rahulikku elu ega meie "häid" vahekordi N.Liiduga, üksipuha, mis olukord teil seal kodus ka ei oleks.

Järeldus?

JÄTKE MULLE MU KOLMAS KODUMAA

"Ei ole ükski ükski maa..."

Jah, Eesti on mu kolmas kodumaa. Kaks esimest olin sunnitud jätma, kuid mitte enese tahtel, vaid stalinliku rahvuspoliitika tõttu.

Olen sündinud Leningradis, 1937. a. mais. Siis, kui represseeritute ja mahalastute nimestikud olid oma apogeese. Leningradlastele polnud saladuseks, et kogu "nõiajaht" algas Sergei Kirovi - kõikide leningradlaste ja mitte ainult nende lemmiku - provokatsioonilisest mõrvamisest.

Kõik vanemad leningradlased mäletavad, et kuni viimaste sõdadeni (1939 ja 1941-45) oli Leningradi elanikkonna seas, eriti aga linnaäärsete külade elanike hulgas, suur protsent soomalasi, eestlasi, sakslasi, lätlasi jm. rahvusi. Vanemad leningradlased mäletavad siiani, kui maitsev oli koor, piim, või, leib ja muud toiduained, mida äärelinnast tõid Peterburgi soome piimamüüjad ja vürtspoodnikud.

Siiani oli tavaks rääkida, et kõiki neid väikerahvusi on mööda ilma laiali paisanud sõjad.

See on nii - aga see pole kogu tõde.

Kээgi ei vaidle, et iga sõda on traagiline, eriti aga see, kus ollakse (süütu) ohver.

Jah, peale viimast sõda (loodan!) Leningradis ja selle oblastis pärisrahvust praktiliselt polegi. Praegu on soomlasi seal 17 tuhat (endise 200 tuhande asemel), kuid peab veel arvesse võtma, et pool sellest hulgast on juba assimileerunud (venestunud) ja tihti ei valda enam soome keeltki, ülejäänud aga on kriitilises eas ja 20-25 aasta pärast kaovad ka need keele kandjad. Tagajärg on selge - päriselanikke, v.a. mõned erandid, Leningradis siis enam pole.

Teadmatu lugeja võib praegu küsida: mis aborigeenidest ta pajatab?

Igaüks, kes vähegi tunneb Peeter Suure ja tema pealinna ajalugu, teab, et enne Peetrit elas siin kohalik soome-ugri päritoluga rahvas. Sellest räägib toponüümika, vaatamata sellele, et paljud nimetused on muudetud impersonaalseteks, N.Liidus tihti korduvateks.

Neeva jõgi ise annab sellest tunnistust. "Neva" tähendab soome keeles "sood", "mülgast"; jõgi Msta - Musta (=Must). Tsarskoje Selo (kus õppis Puškin) ei johtu sõnast "tsaar", vaid hoopis puust - "saar" (noil aegadel polnud siin veel mingeid tsaare, vaid vabad soomeugri talupojad); alles

hiljem, kui sinna ehitati Katariina palee ja istutati park, oli hõlbus teha Saarekülalt Tsaariküla. Territooriumil, kus asub metroopeatus "Avtovo", pole vähemutki pistmist sõnaga "auto" - avtovo tuleb soome sõnast "outava", "outa paikka" ("kõle", "koie", "tundmatu koht"). Jne.

Soomlaste elamisest neis paigus kõneleb munk Nestor oma "Möödunud aegade ürikutes" ning paljud vene kirjanikud ja ajaloolased (Deržavin, Puškin - "Vaskratsanikust" "Exegi monumentumini", ajaloolane Kljutševski, Dostojevski, Paustovski, Uspenski, akad. Lihhatšov jt.)

Tõsi, vene rahvaetüümoloogia on süüdi selles, et tsaari-Venemaal soomlasi (ja ka eestlasi) hüüti "tšuhnaadeks", "tšuhhontsideks (ilmselt vene sõnast "võõras"), kuna vene keelt rääkiva rahva (=sisserännanute!) vaatevinklist oli soomlaste keel neile võõras, s.t. arusaamatu.

Seepärast on äärmiselt naeruväärne, et alles hiljuti ründasid mitmed Moskva filoloogid üht eesti kolleegi ainult selle pärast, et too julges nimetada vene keelt - eesti koolilapse seisukohalt vaadatuna - võõraks keeleks.

"Võõras keel" on lingvistiline termin ja midagi solvavat siin pole. Eesti lapse jaoks on iga keel (muidugi peale eesti) - vene, inglise või sugulaskeel (jälle lingvistikatermin!) soome keelgi - loomulikult võõras, võõrkeel.

Kõikide vene tsaaride ajal (ja varemgi) olid soomlastel omad soomekeelsed koolid, kirikud ajalehed. Isegi Oktoobrirevolutsioon ei riivanud neid eriti - sõitsid ära need, kellele uus võim ei meeldinud, ülejäänutele aga andis nõukogude võim Tartu rahu (veebruar 1920) raames autonoomia.

Esimene "tsaar", kellele soomlased ei meeldinud, oli Stalin. (Võibolla just selle pärast, et Leninil oli soomlastest töökaaslasi - vennakesed Rahjad). Repressioonid algasid 1934.a., niisiis minu sündimise ajal mul kodumaad praktiliselt enam polnudki.

Jah, kaks viimast sõda paiskasid minu kaasmaalased laiali kogu maailma (Karjala, Eesti, Siberi jpt. Venemaa paigad, Soome, Rootsi jne.), kuid sõjad polnud selle tihutöö põhjus, vaid tagajärg.

Juba ligi viis aastat enne "Soome" (Talve-)sõda 1939 polnud Leningradis enam ainustki soomekeelset ajalehte, kooli või kirikut. (Enne oli 2 ajalehte, 8 ajakirja ja kokku 300 mitmesugust kooli). Ja paljud kohalikud soomlased olid juba ammu enne sõda oma põlistest kodudest ära viidud.

KES ÕIETI ON INGERLASED?

Ingerlane pole rahvus. See on geograafiline nimetus. Soovikorral võib ingerlast nimetada ka Venemaa soomlasteks - nõnda nimetasid nad end ilmselt selleks, et eristada end emamaal Soomes elavatest soomlastest. JÄRG LK. 28 **14**

18. METSAÜLIKOOL AUSTRALIAS

ESTO-88 ei lõppenud Melbourne'is, vaid jätkus mitmes Austraalia nurgas. Nii mitmedki ESTO-lased leidsid tee jaanuari alul ka Sydney lähedale Metsaülikooli, millest 9 päeva jooksul 87 isikut pikemat või lühemat aega osa võttis. Vaatamata, et seekordne osavõtjaskond oli tänu ESTO-le eriliselt mitmelaadne - neid oli peale Austraalia veel Ameerika Ühendriikidest, Kanadast, Prantsusmaalt, Rootsist, Soomest, Uus-Meremaalt ja ka Eestist; vanuselt oli neid 4-aastasest kuni ligi-80-seni, väga erinevate kutse- ja huvialadega - sulasid need kõik kokku üheks eesti perekaks, et tegelda varahommikust hilisööni eestikeelses miljöös peamiselt Eesti ja eestipärasega.

Nüüd tagasi vaadates tundub, et selle MüA kursuse põhilauseks oli: improvisatsioon. Sest kuidas muidu oleks olnud võimalik ilma suure etteteatamiseta (vahel hoopis ilma!) paigutada 87 isikut 64 voodisse ja toita neid esmaklassiliste einetega! MüA juhataja *Inno Salasoo* ja seekordne majandusjuht *Tiiu Salasoo* püüdsid vahel esile tungida tahtvat meeleheite tunnet mitte välja näidata ja õnneks tänu sellele, et peaaegu iga osavõtja käe külge pani, said problemaatilised olukorrad enamasti lahendatud, eriti mis puutus autoga poodiminekusse ja tiheda tulijate-minejate voori jaamast toomisse-viimisse. Sihiga osavõtuhinda hoida nii madalana kui võimalik, on MüA-s alati toiduvalmistamine ja koristamine kõikide osavõtjate vahel jagatud olnud. Nii ka nüüd. Tavalise ühe koordineeriva pereema asemel kandsid seekord seda ennastsalgavat ametit järgimööda kolm osavõtjat: Eha Carr, Reet Simmul ja Lea Holm, kes kolme päeva jooksul programmis paljust ilma pidid jääma.

Peavarju ja söögiküsimused lahendatud, tuli samasugust fleksibiilsust kasutada programmi suhtes. Üldine raamkava valmis, põhimõttelised nõusolekud mitmetelt lektoritelt ja huvirühmade juhendajatelt olemas, tuli ajaliselt kohanduda osavõtjate reisiplaanide ning äkki teadmata esilekerkivate talentide mahutamisega. Nii tuli seekordne kava eriti huvitav, kuigi võrdlemisi tihe, mahutades siiski ka ujumist ja vaba aega. Mis siis oli seekord kavas?

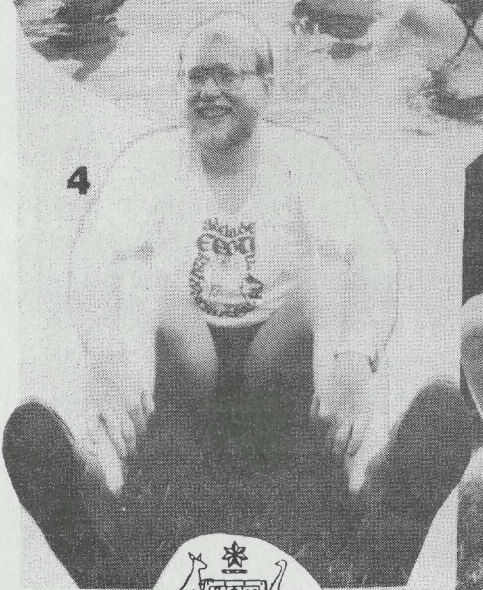
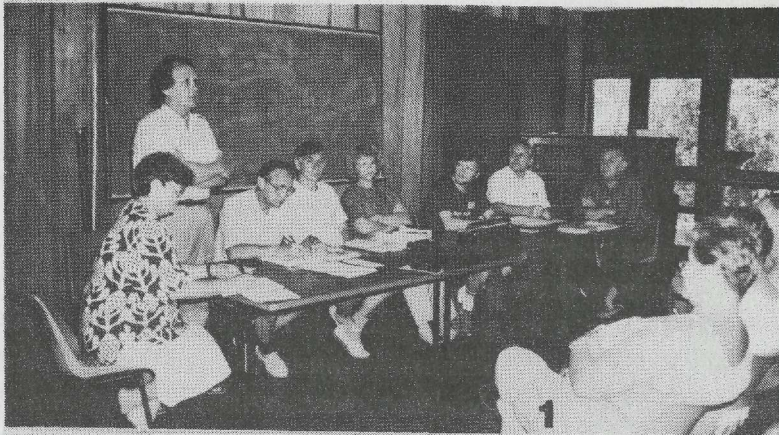
Kõige rohkem pühendati loomulikult tähelepanu hiljutistele sündmustele Eestis, eriti kuna nii mitmeid neis sündmustes otseselt osalejad kohal oli. Nii võrdles ajaloolasest Eesti Muinsuskaitse Seltsi juhatuse liige *Mart Laar* kahte ärkamisaega Eestis, kusjuures üldpildi eesti muinsuskaitse liikumisest andis hiljem sinne sündmuste jälgija *Leo Karlov*.

Keegi ei tukkunud, kui kirjanikust etnograaf *Lennart Meri* esitas kell 10 õhtul ülevaate Eesti sündmustest tänapäeval, et peale seda linna kiirustada ja järgmisel hommikul koju tagasi sõita. Helolooja *Lepo Sumera* ja kirjanik *Arvo Valton* andsid ilmekad pildid kaasaegsest muusikast ja kirjandusest Eestis, mida täiendas Torontos eluneva helilooja ja koorijuhi *Roman Toi* äärmiselt huvitav audio-visuaalne analüüs Veljo Tormise "Pikse litaaniast". Poet *Paul-Eerik Rummo* rääkis rahva haridusliku külje parandamiseks loodavast Eesti Humanitaarinstituudist, kus võiks ka eesti keele lühikursuseid korraldada. Üks Eesti Vangistatud Vabadusvõitlejate Abistamisorganisatsiooni (EVVA) juhte Ameerika Ühendriikides, *Olaf Tammark*, kõneles vastupanuliikumisest Eestis ja meie ülesannetest seoses sellega. Ülevaate roheliste liikumisest Eestis esitasid koostöös sel alal Kanadas tegutsev *Alar Olljum* ning taimeökoloog *Kalevi Kull* Tartu Riikliku Ülikooli Loodusuurijate Seltsist. Sydney majandusteadlane *Olav Pihlak* juhatas kaks perioodi kestvat vestlust isemajandavast Eestist (IME). *Tiiu Salasoo* korraldatud laudkonnavestluse "Kuidas suhtutakse maailmas praegustesse sündmustesse Eestis" sissejuhatauseks andis *Arvo Valton* lühiülevaate viimastest sündmustest, mille kohta reaktsioonist nende asukohamaadel andsid aru *Olaf Tammark* (USA), *Olev Träss* (Kanada), *Maurice Goutt-Liiv* (Prantsusmaa), *Enno Klaar* (Rootsi), *Eevi Nivanka* (Soome) ja *Raivo Kalamäe* (Austraalia). Tänapäeva Eestit käsitlesid ka videofilmid, mida õhtuti sai jälgida. "Ei, ma ei ole turist, ma elan siin" andis ilmeka pildi korterikriisist, "Naerata ometi!" lastekodus elavate noorte probleemidest ning "Eestimaa laul 88" üleva elamuse selga sirutavast eesti rahvast. Esimesele filmile oli nagu järjeks *Walter Ranna* sügav-filosoofiline ettekanne kodu mõistest.

Eestialased teemad nii minevikust kui ka olevikust leidsid samuti katmist. Toronto Eesti Etnograafilise Ringi juhataja *Ene Runge* andis ajaloolise tagapõhja killamängudest ja eesti keeleteadlane *Winifred Oser* Sydneyst rääkis eesti perekonnanime saamisloost. Pariisi Balti Maja juhataja *Maurice Goutt-Liiv* jutustas Prantsusmaa eestlaste elust ning üks Toronto Ülikooli eesti õppetooli asutajatest, professor *Olev Träss*, kirjeldas õppetooli saamislugu ja tegevust. *Inno Salasoo* juhendusel analüüsiti vastlõppenud ESTO-t, millest loodeti järgnevatel ESTO-del kasu saada. *Enno Klaar* andis informatsiooni 1989.a. suvel Eestis korraldatavast Metroo suvekursusest ning rääkis toimetajana "Aja Kirja" väljaandmisega seoses olevatest probleemidest. *Olaf Tammark* andis haarava pildi oma kogemustest metsavennana Eestis ja poliitvangina Siberi vangilaagrites. Huviga jälgiti Eesti Teaduste Akadeemia Botaanika- ja Tsoloogiainstituudi teadusliku

1. Laudkond: "Kuidas suhtutakse maailmas praegustesse sündmustesse Eestis". Kõneleb parajasti Arvo Valton, Tiidu Salasoo laua otsas peab korda.
2. "Killamängud" basseinis peale loengut killamängudest (Ene Rungeit).
3. Roman Toi ühel oma mitmel (oodatud!) esinemisel.
4. Mart Laar räägib mõlemast ärkamisajast Eestis. (Austraalia satikad proovivad tema tähelepanu ainult kõrvale juhtida, aga see ei õnnestu).
5. Inno Salasoo on mures kas kõik kõlbab lindile võtta; Boris Lees jälle kratsib kukalt: kas ikka kõik lindile tuli?

töötaja *Tiiu Kulli* slaididega illustreeritud kirjeldust oma tööst Eesti taimestiku uurimisel.

Loodusele oli pühendatud ka mitmeid teised ettekanded. Juba peale avamist rääkis *Inno Salasoo* Austraalia looduse omapäras, tutvustades külalistele ettevaatust nõudvaid aspekte. Ta juhatas ka nii kohapealset matka kui ka terve päeva kestnud bussiekskursiooni *Sinimägedesse*, millest 37 loodusarmastajat osa võttis. *Sydneylane Eili Annuk* tutvustas koos valguspiltidega *Uus-Meremaad* ja *Tahitit* turisti silma läbi, kuna *Jens Meder* rääkis *Uus-Meremaa* elust. Kunstnik *Tiiu Reissar* andis ülevaate austraalia kunstnik *Lloyd Rees*´ist. Tavaliselt kuuluvad MüA kavva igahommikused keeletunnid või -vestlused. Seekord ei lubanud tihe kava neid regulaarselt korraldada, pidi piirduma ainult ühe *Winifred Oseri* ja *Inno Salasoo* juhendatud keelevestlusega. *Tiiu Salasoo* andis *Paul-Eerik Rummo* abiga ülevaate võitlusest eesti keele eest nii kodu- kui ka välismaal.

Muusikat käsitlevate teemade eest kandis hoolt *Roman Toi* oma näidetega illustreeritud ettekannetega heli loomisest ja juhatamisest ning koraalimuusikast. Peale selle kogunesid muusikahuvilised mitmel korral lauluhuviringi, kus *Uus-Meremaal* eluneva lauljatar *Anne Langstoni* õpetusel mitmeid tänapäeval populaarseid laule õpiti ja hiljem peol nendega ka esineti.

Tema õe, kohaliku kunstniku *Tiiu Reissaare* eestvõtmisel kadusid mitmed osavõtjad paariks korraks loodust maalima. Rootsi neiu *Ann Jürisoo*, keda ESTO-lased toredatest "Kabaree" etendustest mäletasid, võttis oma peale esimesel pühapäeval laulu- ja luuleõhtu korraldamise, mis spontaansete esinemiste tõttu meeldejäävaks elamuseks kujunes. Peale selle juhatas *Ann Jürisoo* omaalgatuslikult hommikuvõimlemist. MüA juhatusliige *Tiia Raudma* sõitis oma tööülesannete ja ebaametliku reisibüroo pidamise (et külalised kõik koju tagasi saaks) kõrval vist lugematu kord *Sydneysse* ja tagasi, kuid jõudis sealjuures veel näiteringi juhatada, mis lõpuõhtul *Ardi Liivese* ajakohase näidendi "Avalik kiri" etendusega hakkama sai.

Esimesel pühapäeval pidas hommikupalvuse *Sydney* õpetaja *Hans Lüdig*, lõpupäeval *Inno Salasoo*. Et ka inimese ihu vajab hoolt, tõendas *Eha Carr* oma ettekandes "Sealiha ja hapukapsad ehk terve elu säilitamine".

Lõpuks juhendas *Tiia Raudma* tagasivaadet toimunud *Metsaülikooli* kursusele. Nagu näha, toimus *Metsaülikool* paljude osavõtjate kaasabil. Ühe korraldajana jäin väsinult rahule - no mis, tore oli!

FOORUM 1.-2.-3. JAANUARIL

esto 88

Kuidas meie siin välismaal peaks suhtuma sündmusesse Eestis - see kujunes põhiteemaks "Foorumil Kodueestlastega" mis toimus ESTO ajal Melbourne'i "Southern Cross" hotellis esimesel, teisel ja kolmandal jaanuaril. Olles üritus mis toimus spontaanselt väljaspool ESTO kava, oli see usumatult õnnestunud. Kõigil kolmel päeval oli koosoleku ruum puupüsti täis, näidates küsimuste selgeksrääkimise tähtsust ja seltskonna soovi, et õhus seisvatele küsimustele rahuldavat vastust leida.

Küllaltki suur hulk silmapaistvaid isikuid Eestist olid tulnud Austraaliasse: Loomeliitude esimees Ignar Fjuk, Leppo Sumera, keda hiljem nimetati esimeseks mitte partei liikmekaardiga ENSV ministriabiks, dramaturg Mikk Mikiver, kirjanikud Lennart Meri, Arvo Valton, Paul Eerik Rummo - ja teised. See andis suurepärase võimaluse neid küsimusi esitada, mis olid inimesi piinanud. Ometi sai kuulda otse "hobuse suust", nagu öeldakse inglise keeles, olukorrast Eestis, sai esitatud otseseid küsimusi ja sai otseseid vastusi. Muidugi tuli ka teravusi esile nagu: "Alles paar aastat tagasi kutsusite teie (Eestis) meid "kapitalistlikeks sigadeks", kuidas te siis nüüd saate tulla meie abi otsima?" Võibolla oli ka nii vaja öelda, sest et ega nelikümmend viis aastat pole jäljetult mööda läinud; vanem põlvkond on kannatanud nii põgenemist kui laimu. Et eestlased Eestist niisugustele süüdistustele otseselt ja kindlameelselt vastasid ilma, et oleks kõrvale põigelnud, aitas kindlasti kaasa mõnusale õhkkonnale järgnevatel päevadel.

Räägiti paljudest asjadest - kuidas suhtuvad eri liikumised Eestis üksteisesse, mis juhtub raamatutega, mida Eestisse saadetakse, kuidas saab kõige efektiivsemalt Eestile abi anda, mis venelastega Eestis toimub, kas neid saab kaasa tõmmata eesti liikumistesse ja palju muud. Peamine mulje mis mulle jäi oli, et meie abi on vaja, et ei saa ütelda nagu asjad läheks nüüd iseenesest, et mind ei ole vaja. Mina olen üliõpilane ja ma usun, et kui kõik eesti üliõpilased välismaadel räägivad oma sõpradele Eesti sündmustest, räägime kõikjal väikesest Eestist, omal eesti lipp seljakotil ja autol, ja ütleme I'm Estonian selle asemel et I'm Canadian või Jag är svensk, juba sellega oleme midagi ära teinud. Ignar Fjuk ütles mulle, et Rahvarinde kõige tähtsam ülesanne praegu on venelaste poolehoiu võitmine. Meie tähtsam ülesanne peaks olema välismaa publiku poolehoiu võitmine! Ongi nii et Torontos on INFO-ESTO selle sihiga loodud - niisuguseid organisatsioone võiks olla üle terve maakera, kus iganes eestlasi (või estofiile) on!

Samuti peame toetama Väliseesti Muinsuskaitse Seltsi, skautlust ja ka teisi organisatsioone. Kui on tahtmist, siis on ka aega! Või - laenates professor Rein Taagepera sõnu - Kes siis veel kui mitte meie? Millal siis veel kui mitte nüüd?

TOIVO KLAAR

President, Baltic University Students of Toronto

PS. INFO-ESTO address on:
91 Wiley Ave. Toronto, ONT. M4S 3W5 CANADA
Tel. 01-(416) 460-0503

EESTI ELAB

uus raamat

ANDRES KÜNG ON EBATAVALISELT produktiivne ajakirjanik-kirjanik, kelle sulest on ilmunud ligi 50 debateraamatut 20 aasta jooksul, rääkimata loendamatumest esinemistest ja ajaleheartiklitest, TV- ja raadio saadetest. Ta on balti- ja eestiküsimuste eelpost rootsi poliitikas ja vaidlustes. Eriti imponeeriv on Andres Küngi kiirus sündmustele reageerimisel Rootsis, Eestis-Lätis-Leedus ja kogu maailmas. Tema raamatud on tavaliselt päevakajalised.

MÄRTSIS/APRILLIS ILMUB temalt jälle uus raamat Eesti kohta, mis on auravalt värske reportaaž Eesti 88-nda aasta sündmustest, laulvast revolutsioonist ja inimestest selle taga. Andres Küng, kes on sündinud Rootsis, külastas Eestit esmakordselt 1970, eestikeelse Rootsi ajakirjanikuna. See reis jäi ka ainsaks (kuni nüüd 1988 a. sügiseni), sest ta kirjutas kohe peale reisi raamatu "Estland - en studie i imperialism" (Eesti- studium imperialismist) ja talle suleti igasugune viisa saamine N.Liidu võimude poolt. 1973 kirjutas ta raamatu "Vad händer i Baltikum?" (Mis juhtub Baltimaadel?). Valik mõlemast raamatust kokku on eesti keeles välja antud EKK kirjastusel Lundis.

KÜNGI UUS CA 300 LK RAAMAT, kannab pealkirja "Estland lever" (Eesti elab). Selle alguses kirjeldab ta oma esimest reisi Eestisse ja raamatuid, mis pärast talle 18 a. isamaale pääsemine võimatuks tehti. Kirjeldades, võrreldes ja analüüsides seob ta otsad kokku olukorra muutustest Eestis. Raamat, nagu Küngi raamatud ikka, kubiseb andmetest ja võrdlustest. Andmestikuliselt võiks iga Küngi raamat ka käsiraamat olla igas aines, millele ta oma raamatu parajasti pühendab. Miks Küng siiski nii kergelt loetav on, seletub tema võimega ka keerulisi seoseid lihtsalt formuleerida, elavalt esitada, anekdootide ja tabavate näidetega illustreerida.

SEE KEHTIB ÜLIMAL MÄÄRAL ka ta uue raamatu kohta. "Eesti elab" koosneb umbes neljakümnest peatükist ja veel rohkematest vaatlusalustest probleemidest. Huvitava võttena kasutab ta läbinisti isiku või isikute kokkuviimist vastava probleemiga, mis on nende isikute eriline südamevalu; igale Eesti mureküsümusele vastab isik, kes on selle eest võitlemise keskne kuju. Niimoodi ei esita Küng mitte ainult poliitilisi, sotsiaalseid probleeme vaid ka inimesi selle taga võitlemas.

"ME EI TAHA MUUTUDA VÄHEMUSEKS MEIE OMAL MAAL" on peatükk, mis esitab suure mureküsümuse (migratsioon, eestlaste madal iive, inimkaotused, väikelaste suur surevus, enesetapud jne) ning sellest kaasnevad suured sotsiaalsed hädad ja pinged (joomarlus, kitsad korteriolud, perekonnaelu armetus, haridustaseme langus jne). Jutt on Lennart Merega, kes viimasel ajal just on eesti perekonna kaitse ja noorte haridusküsümuse teinud oma peamiseks südameasjaks. Eesti rahva olukord on kriitiline; Meri konstateerib, et "ülejäanud Euroopa ei ole kuskil üle elanud nii dramaatilisi rahvastikumuudatusi kui NL alal ning sellepärast ei mõisteta, mis eestlastel tuleb üle elada nii vaimselt kui füüsiliselt".

EESTI KEELE KÜSIMUS JA SEISUND saab meisterlikult kokkuvõtliku, samakorraga laiahaardelise valgustuse. Kirjeldamisel lähtub Küng 1980 a sügisel rockkontserdil Tallinnas vallandunud koolinoorte meeleavaldusest (mis viis umbes 150 noore arreteerimisele, nende luude väänamisele ja murdmisele). Sealt edasi "neljakümne kiri", mis juhtis tähelepanu rahutuste sügavatele põhjustele: eesti keele ja kultuuri represseerimine ja vähemusse surumine. Dokumendile allakirjutajaid kiusati omakorda taga (selle kohta on Eestis raamat koostamisel). Küng jõuab keelepeatükis muidugi välja Mati Hindi tutvustamiseni, kes on tuntumaid keele eest võitlejaid ja partei keelepoliitika kritiseerijaid. Raamatus on muidugi ka juba kõik värsked Eesti keeleseaduse kohta.

"KÜSIMUSES EI OLE KAS, VAID MILLAL SAAME JÄLLE ISESEISVAKS" on peatükk kus peamiselt on juttu Eesti Muinsuskaitse Seltist. Küng alustab siin Bergenis Thorolf Rafto inimõiguste eest võitlemise auhinna üleandmise kirjeldamisega T.Vellistele ning kirjeldab siis aste astmelt kuidas EMS ennast formeerub juba 1982-83. Selts kasvas kiiresti. 1988 a sügiseks oli sellel juba 125 kohalikku osakonda üle maa üle 6000 registreeritud liikmega (Praegu juba 10 000). Raamatus antakse edasi Velliste sõnavõtte ja seisukohti: "...lõppsiht on endastmõistetavalt iseseisev Eesti. Aga me oleme valmis läbirääkima Moskvaga näiteks saamaks sama seisundit NL blokis nagu on Ungaril".

EESTI RAAMAT JA EESTI KIRJANDUS. Lugeja saab teada uskumatust barbaarsest kirjanduse hävitamisest (peaaegu 30 000 tiitlit iseseisva Eesti ajast), erifondidest, tsensuurist. Aga ka kirjanduse uuestitõusust Eestis, ning Ivar Ivaskit tsiteerides, uskumatust saavutusest väikese pagulasgrupi poolt, mis kandis ülal pea kogu loomingut mitmel aastakümnel; Ivask - "Ilma kahtluseta on selge, et peale poola eksiilkirjanduse 1800 sajandil ning vene eksiilkirjanduse õitsengut 1900 esimesel poolel, pole eksiilkirjandus õitsenud nii imetlusväärsest kui balti põgenike oma Läänes peale teist maailmasõda!"

ARHITEKT IGNAR FJUKIGA, kes on Eesti Loomeliitude Kultuurinõukogu esimees, kõnelustes avab Küng ukse intellektuaalide jõutsentrumisse, mis on palju andnud uueks ärkamiseks. Oli ju 1.-2. aprill ajalooline, kuna siis avalikult ja kartmatult eesti rahvale eesti kultuurieliidi poolt välja öeldi, mis ohustab eesti rahvast ning millest see tingitud. Fjuki usutlusest saame teada, kuidas Kultuurinõukogu loodi (25.5.87) ja et seal esimese sammuna tehti "ohtude analüüs". "Meie arutasime läbi rahvuslikud ja territoriaalsed küsimused ning poliitilise olukorra ja formuleerisime seejärgi terve rea kirjutisi valitsusele ja parteiaparaadile. Need olidki hiljem aluseks kutsuda kokku kõik liikmesorganisatsioonide juhatused ühisele koosolekule". (millest sai legendaarne 1.-2. aprill). Raamat toob palju näiteid sealsetest sõnavõttudest, mis oma julguses olid otse "mõeldamatud". Vastuvõetud resolutsioonidest loeme nõudeid nagu: Üleliiduliste Ministeeriumide võimu vähendamist, Liiduvabariikide seaduslike- ökonoomsete- ja kultuuriliste õiguste tugevdamist, mitmekandidaadiga valimisi, salatsemiste kaotamist, poliitikute lahkumist, kes ei kaitse eesti huve, eesti keeleseadust, eesti kodakondsuse seadust jne. 1988. käis Fjuk koos Lennart Merega Soomes ja Rootsis propageerimas ülemaailmse Eesti Instituudi loomist. (Märkuseks võib nimetada, et tänavu pidi Fjuk kõnelema Stockholmis EV 71 aastapäeva aktusel. Siin käiku lastud sosisatiskampaania tegi selle aga võimatuks).

AJAKIRJANDUSE JA RAADIO/TV ROLL eesti sündmuste plahvatusliku kiirusega arenemisel on Künigi raamatus õigustatult põhjalikult ära toodud. Selle rahvuslik joondumine, parteilistest väljaannetest kuni registreerimata ajalehekesteni on tähendanud palju protsessile sõnavabaduse ja demokraatia suunas. Intervjuuhvrid, siis kui Küng lahkab tsensuuriküsimusi, on "Rahva Hääle" peatoimetaja, endine parteisekretär Leito ning Jüri Paalma (Paalmal on "propagandaministri staatus"). Samuti Tartus Marju Lauristin, kes on TRÜ ajakirjanduskateedri juhataja.

SAASTAMIS- JA MILJÖÖHUDEST KIRJUTADES on intervjueeritavaks ja aruandjaks Juhan Aare, kes on Eestis tuntud kui TV saria "Panda" koostaja (saade miljöökatastroofidest ja hädadest Eestis) samuti vastavate raamatute autor ning üks roheliste liikumise juhte. Küng annab Aare kirjelduse läbi asjaliku kiirülevaate kogu probleemistiku peapunktides Eestis. Kui Küng küsib (nagu korduvalt teisteski küsimustes), et mida võib Rootsi teha, kuidas aidata, siis ütleb Aare: "Igasuguste vahenditega avaldada survet NL valitsusele, et see peataks mitmete Üleliiduliste Ministeeriumide loodust lagastavad elukardetavad plaanid. Näiteks fosforiidikaevandamise Eestis. Aidake meid, seeläbi päästate ka ennast!"

RUDOLF JALAKASE (tuntud majandusekspert Rootsis) REIS EESTISSE peale ta 45 a. eksiili, on taustaks tutvustamaks Eesti majanduslikku olukorda N. Liidu süsteemis ning võimalustest sellest välja pääseda. Ka kirjeldus Toomas Käbina Eesti reisist (Rootsi Ekspordinõukogu volinikuna) kuulub samasse valdkonda - eeldustest liikluse ja kaubanduse jaluleseadmisest Eesti-Rootsi vahel. Veelgi konkreetsem on kirjeldus väliskaubandusametuse ESTIMPEX senisest tegevusest. Sotsiaal- ja tööolukorda kirjeldatakse Ivo ja Heli Valteri kaasabil (mõlemad agronoomid), kes mitmel korral Rootsis käinud ja sellepärast võimelised võrdlema.

"ROHKEM TURUMAJANDUST!" käsitleb Eesti juhtivate majandustegelaste/teadlaste IME programmi ning "nelja mehe ettepanekut" (Siim Kallas, Tiit Made, Edgar Savisaar, Mikk Titma). Kirjelduste vahel tsiteerib ja laseb rääkida Küng peamiselt Madet (kelle eestikeelne raamat äsja ilmus Rootsis "Välis-Eesti & EMP kirjastusel ja kannab pealkirja "Eesti ärkab ja võitleb"). Küng ütleb siin ise: "Kui Eestit lastaks läbi viia isemajandus eksperiment, siis võib see saada (selle) osariigi tähtsamaks "annetuseks" NL uuendusprotsessis".

"DEMONSTRATSIOONIDE AASTA" ON ULATUSLIK KIRJELDUS vastupanu ärkamisest ning paisumisest Baltimaadel. Küng kirjeldab hoolikalt tagapõhja kõigil tähtsamatel demonstratsioonidel alates küüditamispäeva mälestamisest juunis-augustis 87 kõigis Balti pealinnades. Hirvepark 23 aug. 87 ja VA 70 aastapäeva pühitsemine 88 olid vägagi dramaatilised; kirjeldatakse läbiviimist ja isikuid. Nagu teame, kasvas manifesteerijate julgus, hulk ja võimsus nädalast nädalasse, kusjuures 17 juunil Vanalinna Päevade öölaulupeol on juba 150 000 inimest väljas, kulminatsioon 11 sept., kus Lauluväljakul on RR kutsel 300 000 inimest.

"PARTEI, MIS ÖIENDAB ARVEID OMA MINEVIKUGA" - loeme EKP dramaatilisest rollist 1917 a veebruarirevolutsioonist kuni tänapäevani. Meie teame isegi, aga rootslasi, kellele raamat ju kirjutatud on, orienteeritakse kiiresti eesti lähiajaloo. Meile mõtlemiseks oleks siin peatüki viimane osa, kus kirjeldatakse reformistlikkude kommunistide esilekerkimist praegu ning kus Küng seab küsimuse, et "kas selles peegeldub võimalus, et sotsialism inimliku näoga kõigest hoolimata ikka veel võimalik on?" Lisaküsimus: kas on üldse EKP võimalik oma süüd kunagi lunastada vähemaga, kui et viib Eesti uuele iseseisvumisele, mille see ise ju reetis?

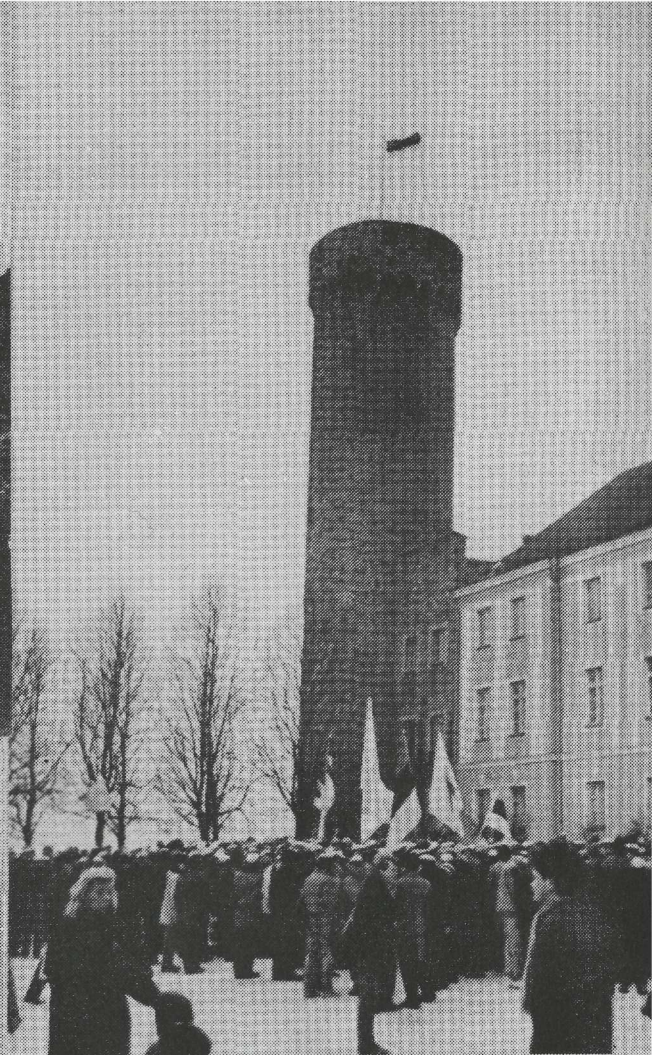
RAHVARINNE ASUTATI AMETLIKULT 1.-2. OKTOOBRI 1988. (Raamat "Rahvakongress", materjalide kogumik kõnedest, sõnavõttudest, RR-harta, resolutsioonid, üldprogramm ja manifest on trükitud 25 000 eks.) Ligi 300 välisajakirjanikku jälgis seda. "RR tekkimist peab vaatama kui üht massiivset umbusalduseavaldust EPK vastu", arvab Küng. Eriti kuna 22% RR rahvast on kommunistid? Küng toob rea näiteid sõnavõttudest kongressil "mis mõni aeg tagasi oleks andnud kõnelejale ühe otsa pileti vaimuhaiglasse või kaugele töölaagrisse".

MARJU LAURISTIN ON ÜKS PEAMISI RR ASUTAJAID JA JUHTE. Peale selle, et ta sai kõige rohkem häali RR juhatuse moodustamisel, on ta ka üks populaarsemaid isikuid Eestimaal. Küngil on ML-iga pikem jutuajamine, mis valgustab ta tegevust, kuid ka perekondlikku tagapõhja. Välismaal elavatele eestlastele on kindlasti uudiseks ka selle perekonna dramaatiline elukäik, kuna teatavasti ML on nn juunikommunistide Olga Lauristini ja Johannes Lauristini tütar ning Henrik Alliku kasutütar. Kõnelus Künigi ja Lauristini vahel on huvitav ka sellepärast, et siin tunnetab mõlema sügavat humanismi ühiskondlikus tegevuses. ML oli ka üks neljakümne kirjale allakirjutajatest, millest raamat toob ära olulised osad; see kiri oli ju ka esimene moraalselt julge samm selles sündmuse arengus, mida raamat kirjeldab. Juttu on veel teistest sündmustest, mis eelnesid RR liikumisele, samuti teistest liikumistest samas ajas ja ruumis. Küng küsib ühes kohas: "Kui Gorbatsšov reedab oma lubadused ja utmine seiskub N.Liidus, kas RR sulab siis kokku Iseseisvusparteiga üheks ainsaks suureks "Täielikuks Vaba Eesti Liikumiseks?" "Jah" vastab Lauristin, "sel juhul pole mingit muud alternatiivi. Kui olukord ise on ekstreemne, siis kaovad erinevused ekstreemse ja mitte ekstreemse seisukohavõtu vahel. Nii kaua, kui on alternatiive, valib RR alati selle, mis on rahulikum ning paneb rahva väiksema riski ette."

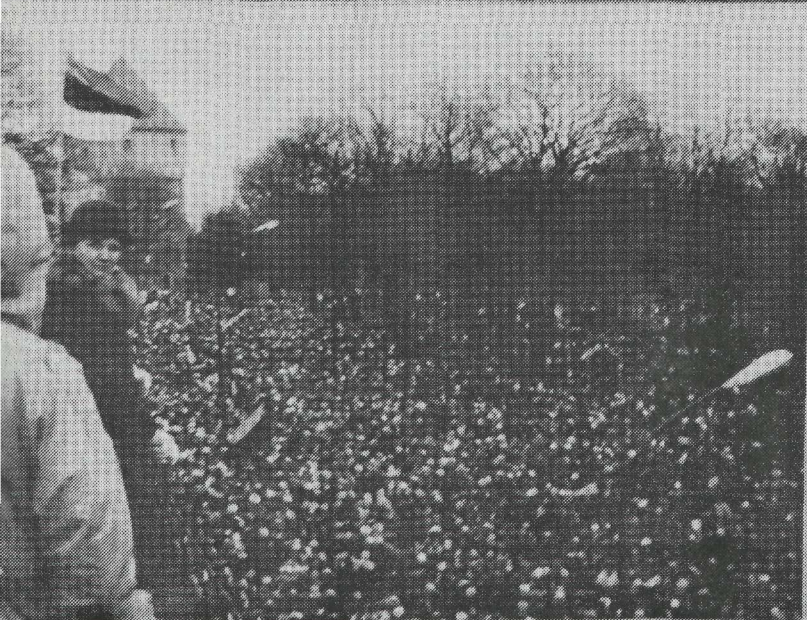
EDASI RR-IST. Juttu on nüüd RR esimesest volinikekogu koosolekust 29 okt. 88 ja Edgar Savisaar, RR üks seitsmest eestseisuses, on see keda Küng iseloomustab. See oli Savisaar kes pani ette, et seadused, mis Moskvas vastu võetakse, kehtestuvad Eestis ainult juhul, kui need kinnitatakse Eesti Ülemnõukogu poolt. Nii formuleeriti mõte, mis viis paar nädalat hiljem selleni, et Eesti Ülemnõukogu võtab vastu ajaloolise suveräänsusdeklaratsiooni. (Koosoleku jooksul lahkub Savisaar Armeeniasse, Arnold Rüütel tuleb aga otse Moskvast Ülemnõukogu Presiidiumi istungilt ja annab koosolekule edasi, mis juhtus). Delegaadid küsivad Künigi käest, miks ametlik Rootsi nii külmalt suhtub eesti rahva vabadusihasse ja miks eksiileestlased tõrjuvalt umbusaldavad RR-et? Kas RR võib olla partei pikendatud käsi? - neid küsimusi, muljeid arutab Küng avameelselt.

"EESTIMAA TEINE ISESEISVUSDEKLARATSIOON" kirjeldab Eesti võitlust NL põhiseaduse muutmise ettepaneku vastu. See on põnev kirjeldus aktiivsusest kõrgel nivool "kus kolm Moskva "tarka meest" - Viktor Tšebrikov, Vadim Medvedev, Nikolaj Stjunkov - saadeti Eesti, Lätti, Leetu nende juhtkondi pehmeks rääkima. "Kuigi tõeline parlament ja Eesti Ülemnõukogu pole võrdsed, võib suverääniteediavaldus 16. nov. 1988 minna Eesti ajalukku; 24 veebruaril 1918 kuulutasid eestlased täieliku riikliku iseseisvuse, ja 16. nov. "ainult" kuulutasid välja oma suveräänsuse NL raames (mis sai kohe Moskva poolt tagasi lükatud)". Küng ütleb, et nii nagu 1918, a deklaratsioonile ei suudetud kohe jõudu taha panna, nii võib ka 1988. a. deklaratsioon saada samasuguse ajaloolise tähtsuse kui demokratiseerimine N.Liidus edasi kestab".

TALLINN 24.2.1989

ET IN ARCADIA EGO ehk "EINE MURUL"

film

Rahvusvahelise Multifilmiühingu külalisena Põhja-Ameerikas turneel viibinud kodumaise karikaturisti ja joonisfilmirežissööri *Priit Pärna* ülemandriline ringreis lõppes hiljuti New Yorgis, kus ta näitas ja kommenteeris 6. veebruaril 1989 Moodsa Kunsti Muuseumis eesti multifilme. Kahte neist, *Rein Raamatu* "Suurt Tõllu" (*Jüri Arraku* joonistustega) ja *Pärna* enese "Kolmnurka", on varem linastet USA-s. Siin seni nägemata multifilmidest, mille hulka kuulusid *Avo Paistiku* "Hüpe", *Rao Heidmetsa* "Papa Karlo teater" ja *Pärna* "Aeg maha" neist osutusid omapärasemaks *Hardi Volmeri* ja *Riho Undi* Eesti traagilist saatust allegoriseeriv "Sõda" ning *Priit Pärna* mitme rahvusvahelise auhinnaga kroonit "Eine murul". Peatuksime hetkeks viimase juures, kuigi selle mittelineaarne vorm ei luba ehk esmakordsel vaatajal tabada kõiki süžeealisi keerdkäike.

"Eine murul" pealkiri ja kinematograafiline puänt viitavad *Edouard Manet* samanimelisele maalile ("Déjeuner sur l'herbe"), mille erootilisus šokeeris prantslasi 125 aastat tagasi. *Pärna* ei arenda seda teemat ega ironiseeri või dekonstrueeri originaali. Tahtlikult värvivaese filmi viimases osas korraks ekraanile paisat *Manet* maali juubeldav värviküllus ja klassikaliselt kompaktne kompositsioon kujutab ilmselt paradiisi, mille ahastava vastandina näeme ligi pool tundi kestva tegevuse jooksul bürokratiseerit, poliitiliselt represseerit ning alandavalt üksluiset ja halli sotsialistlikku mitte-paradiisi.

Peale *Manet*-seose esinevad *Pärna* filmis korduvalt - muidugi paljude muude kujundite kõrval - merd kündev piirivalvelaev, kuldsed õunad ning kahe rahvamalevlase (või miilitsa või KGB-lase) poolt ära viidav, kajakaparvedest saadet ja *Picasso* maale meenutava kubistliku näoga kunstnikutüüp. Piirivalve ja julgeolek ei vaja kommentaare. Ounamotiiv haakub *Pärna* teisteski filmides, eriti "Kolmnurgas" esineva söögikultusega, ent siin *Manet* maalingu kontekstis, lisanduvad kulinaarsele soovunelmale kreeka mütoloogiast ja Vanast Testamendist pärinevad ülemtoonid: nii Trooja sõja kui kristliku pattulangemise esimeseks tõukeks oli ju õuna ihaldamine.

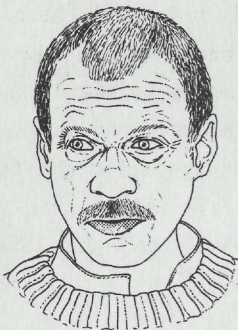

PRIIT PÄRN KUNSTNIKUNA

Priit Pärn on mitmekülgne looja: filmimees ja karikaturist, raamatukunstnik ja graafik. Kunst on see kõik, saavutused filmilavastaja ja kunstnikuna kõige suuremad. — — —

— — — Tõsi, olen kuulnud kunstnike seas ka arvamusi, et Pärna säidkunstnikuna võtta ei saavatki, kuna ta graafilised lehed olevat vaid tehnikasse viidud ja raamitud karikatuurid. — — —

Et Priit Pärna karikatuurid, ehkki sama käe joonistatud, on sootuks teised asjad kui ta graafika, peaks iga kunsti tundev inimene siiski märkama. Pärn on ise kommenteerinud seda vahet nii: «Puändi väljamõtlemine — aga minu arvates alles puändi olemasolu teebki humoristlikust või satiirilisest joonis- tusest uue kvaliteediga nähtuse, karikatuuri — sarnaneb rohkem teadlase või inseneri

tegevusega. Sa oled pingsalt tegev kõikvõimalike seoste loogilise analüüsiga. Kui puänd on leitud, tuleb see osata ära joonistada. Hästi joonistatud karikatuuri on muidugi hea vaadata, aga see ei ole antud juhul peamine. Oma graafika puhul ma puändide väljamõtlemisega ei tegele, vaid lasen vaimu vabaks — fantaseerin, mängin joonega, katsetan tehnikaid. Küllap nii nagu teisedki graafikud.»

— — Koomilisus Priit Pärna taiestes on samuti huumori, mitte aga satiiri nägu. Ja ometi tahan väita, et Pärna kunsti põhiomadus, see, mis eristab teda teistest meie graafikuist ja annab tema taieatele nende ainuomase võlu, ei ole mitte huumor, vaid rämedus. Rämedus mahutab endasse ka koomilisuse, kuid on sellest avaram mõiste.

Jaak Olep, "Vikerkaar" 10/88

"Võitlus müüriaga"

Pärn 88

Manet' taiese üheks vähemmärgat osaks, mis reproduktsioonidel peaeegu üldse silma ei paista (maali originaal asub Pariisi Jeu de Paume'i muuseumis), on inimfiguuride kohal lendlev leevike. *Pärna* filmis kohtame Eestile kui rannikuriigile omasemaid kajakaid. Need kas tiirlevad taeva all või ajavad taga kunstnikku lohistavaid rahvamalevlasi. Et lindudel on mingi sümboolne side kunsti kõrglennuga, ilmneb filmi lõpus, kohe pärast varemmainit värviküllast Eedeni aia hetke: kui teerull on sõitnud üle maas lamava kubistliku näoga kunstniku käe, jääb lõmastet jäsemest maanteele kajakatiivale sarnanes jälg.

Nagu paljud järelklassitsistlikud taidurid, kes alatasa ihkasid tagasipöördumist idüllilises Arkaadias asuvasse muusade paradiisi, tegeleb *Pärn* tänapäevale omaste igatsustega - mida kriipsutab alla ka filmi helitaust - totalitaarse riigikorruga ühiskonnas. "Eine murul" eelviimases osas õnnestub tegelasel nimega Eduard (sama eesnimega kui Manet!) saada kükloobi näoga ametnikult mingi luba. Režissööri seletuste kohaselt matkivat kabinet, kus istub kükloop, filmitsensuuri bürood Moskvas. Tohime ehk seepärast postuleerida, et ka *Priit Pärn*, eriti kui ta seisis New Yorgi Moodsa Kunsti Muuseumi esinduslikus kinosaaalis ja vaatas publiku küsimustele, oli lõpuks leidnud tee loomingulisse paradiisi ja võis enesele kõhklematult öelda: "Et in Arcadia ego - Ka mina olen Arkaadias".

MARDI VALGEMÄE

JÄTKE MULLE MU KOLMAS KODUMAA... (leheküljelt 14)

Ingerimaaks nimetati enne Peetr I-st ligikaudselt seda ala, mis on praegune Leningradi oblast. Kust on tulnud sõna "Ingeri"? Ühed väidavad, et jõe Inkere (=Ižora) järgi, teised jälle, et Rootsi kuninganna Ingegärd-Ingborgi järgi, kellele see maa olevat kunagi kingitud.

Soomlased elavad põhiliselt Soomes. Ingerlane on seega soomlane, kes elas endisel Ingerimaal, nüüdsel Venemaal. Rootsi soomlased elavad Rootsis. Analoogiliselt on mulk eestlane, kes elab Viljandimaal; Abhaasia eestlane elab Abhaasias ja Kanada eestlane Kanadas.

Nüüd peaks selge olema, kes on ingerisoomlane ehk lühemalt ingerlane.

KOHTUMINE REIN MARANIGA

film

Mõni aeg tagasi leidis aset Pariisi lähedal Palaiseau's teadusfilmide festival. Sellest võttis osa (Tallinnast) loodusfilmide operaator ja režissöör REIN MARAN, kelle film "See süütu herilane" oli väljavalitud 179 filmi hulgast ja sai lõppvoorus Žürii eripreemia. Kuna Maran on Eestis selles žanris täiesti ainulaadne nähtus, siis otsustasingi teda AJA KIRJA tarvis küsitleda.

Ene Rämmeld: "Millal sai alguse Sinu filmimehe karjäär?"

Rein Maran: "1967 aastal oli mul võimalus astuda Moskva Riikliku Kinematograafia Instituudi teaduslike filmide operaatorite kaugõppe osakonda, mille lõpetasin 1972 aastal. Enne Instituudi lõpetamist aga töötasin juba filmi "Lindpriid" operaator- lavastajana. See, ligi kaks aastat kestnud töö, oli mulle väga tähtis. Film oli tolle aja kohta täiesti harjumuspäratu, eesti filmipraktikas liialt uudne ja ootamatu ning seetõttu raskesti seeditav. Esmakordselt eesti filmiajaloo vaadati (jälgiti) inimese siseelamusi ränkade ajalooünnemuste keerises ja nähtavasti kasutati keelt, mis oli omane just seitsmekümnendate aastate maailma filmikunsti avangardile. Minu arust just see sobimatus väljakujunenud tavadele saigi sellele filmile saatuslikuks. Ma ei saa siiski aru, miks film keelati ära. (Vladimir Karassev- Orgussaare film "Lindpriid" lasti Eesti TV-s ekraanile 3. ja 4. veebr. 1989. ER märkus).

ER: Miks loobusid mängufilmi operaatori karjäärist ja pühendasid end jäägitult loodusfilmidele?

RM: Mulle ei ole mängufilm kunagi olnud ideaaliks. Ainult siis, kui töö tundub huvitav, olen seda teinud. Nii oli see filmiga "Lindpriid", millest juba rääkisin ja samuti V. Aruoja ja Jaan Toominga filmi "Värvilised unenäod" puhul. Olen hiljem paljudele lavastajatele ära öelnud. Tegin ka ise ühe mängufilmi loodusfilmide sarjas "Laanetagune suvi". Hiljem ka veel kontsertfilme, dokumentaalfilme. Minu jaoks loodusfilme teha on siiski kõige huvitavam, sest iga filmi juures avastan mingi uue maailmatahu. Iga film on üks avastusretk ja see õigustab kõik raskused, mis filmi tegemisel alati on.

ER: Räägi natuke lähemalt oma filmidest ja just nendest haruldastest loomadest, keda sa tavaliselt filmid?

RN: Lõpetasin momendil filmi ilvestest. Praegu on Eestis ilveseid rohkem kui varematel aegadel, neil on nüüd suur toiduväli ja nende jahtimine oli vahepeal piiratud.

Väga raske on austada või armastada nähtusi mida ei tunne. Seetõttu olen püüdnud valida oma filmide teemaks just need metsiku looduse liigid, kes on inimesele vähem mõistetavad ja kelle kohta on väärarvamusi nagu maod, ämblikud, kärnkonnad, herilased jt. Olen püüdnud oma filmides näidata kuivõrd kõik elud on üksteisest sõltuvad. Meid ümbritsev maailm on ettevalmistatud tasakaalule ja see hoiab seda ikka meie jaoks elamiskõlblikuna, vaatamata inimese hävitustööle looduses. Ainuke võimalus inimesele võõraks ja tundmatuks jäänud loodust muuta tajutavaks, nähtavaks ning tunnetatavaks - see on film. Teist vahendit ei ole. Kui ma hakkasin tegema loodusfilme, siis sellepärast, et see oli mulle huvitav - nüüd teen seda misjonitunde pärast. Kui ma praegu tahaksin hakata tegema teistlaadi filme, siis lihtsalt ei saa, sest ei ole kedagi, kes seda tööd Eestimaal jätkaks. Kui aga hävib Eestimaa loodus, siis ei ole seal kohta ka enam eestlastele.

ER: Käisime Sinuga koos Pariisis ka ühel fotonäitusel. Mõeldes Eesti professionaalsete fotograafide peale (kelle hulka ka sa ise kuulud) mida arvad tasemest siin?

RM: Ma pole olnud kunagi professionaalne fotograaf, kuigi fotoaparaat on mul käes alates 1962 aastast enda tajumiste ja tunnete väljenduseks. Minu tehtud fotosi on avaldatud Eestis raamatutes nagu näiteks: "Nõukogude Eesti kunstiajalugu", Villem Raam "Gooti puuskulptuur Eestis" jmt. Mis puutub meie fotograafidesse, siis ei pruugi neil üldse häbeneda, üldine tase on samalaadne, allajäämine on tehnilisel tasemel.

ER: Jutusta mõne sõnaga eesti fotograafide tööst ja tegemistest.

RM: Kuna ma ei pea ennast elukutseliseks, nagu alul ütlesin, siis nende tööst ma palju ei tea. Aga tunnen neid, kes kasutavad fotoaparaati loominguks, eneseväljendamiseks. Eestis on huvialaklubid ja grupeeringud. Gruppi "STODOM" kuulusin ka mina. See klubi on nüüdseks ära elanud, aga kui ta tekkis, siis ta kujundas väga oluliselt eestlaste maitset ja korraldas palju pidevaid näitusi. Grupi teoreetik (kuigi õiget juhti sellel polnud) oli Peeter Tooming, kes on tänaseks mitmete fotoalbumite autor ja kes on ka suur fotokunsti ajaloo uurija. Samal ajal on ta dokumentaalfilmide režissöör ja operaator. Peeter Tooming tegi 1987 aastal ringvaate fosforiidi probleemidest ja arengust ning rahva võitlusest oma maa kaitseks üleliidulise ametkonna vastu. Samuti kuulusid sellesse gruppi Peep Puks, Kalju Suur, Boris Mäemets, Andrei Dobrovolsky jt.

ER: Mida sina arvad looduse saastamisest? Milline on olukord selles osas Eestis?

RM: Eestimaa on küllalt intensiivne inimese tegevuse sfääris olev territoorium. Ja selle tõttu Eestimaa kannatab samasuguste hädade all

PÖRP! — KAS MIDAGI VÄRSKET JA UUT?

kriitika

Niisugune noorte autorite almanahh nagu Pörp! on paguluses alati teretunud. Oleks võib-olla pidanud ilmuma juba ammu. Oleks küll tahtnud selles rohkem ilukirjanduslikke katsetusi näha, aga peab olema tänulik sellegi eest, mida lahkelt välja pakutakse.

Kui midagi peaks ilukirjandusest esile tõstma, siis valiks Rolf Buberti "*Meeskoori balli*". Mart Laanemäe lühikeste mõttekildude alusel ei oska veel autorist midagi välja lugeda. Anna Mölleri "*Fantaasia*" idee on hea, aga novell kannatab ajakirjandusliku, peaaegu juhtkirjaliku stiili kasutamise all. Poetilisemad ja ebarealistikumad osad ülendavad esitlusviisi, aga ei suuda nõrkusi kompenseerida. Katrin Lauri luule ütleb rohkem kui Ilmar Soome, aga võib-olla mitte kumbki küllalt. Riho Mesilase tekst jääb rohkem praalimiseks kui kirjanduseks.

Katrin Meeritsa ja Mardi Valgemäe artiklid oleksid sama hästi võinud ilmuda "Manas" või "Tulimullas". Naan Umbuski arveteõindamine "*Sina, Rimmelgas!*" koos Lembit Rimmelga tekstiga "*Tuglase kriitika reaktsioonilised lähtekohad*" 1951. a. "Rahva Häälest" moodustavad poliitilise poleemika osakonna ja on teatud määral mõeldud ka ajaloo valgete laikude kõrvaldamiseks. Samasse lahtrisse võiks asetada ka Toomas Hendrik Ilvese keelemängu "*Retsensiooni asemel ettepanek uute keelendite loomiseks*" ja Valdar Oinase "*Ammendavat käsitlust akadeemik Gustav Naani teaduslikest töödest*". Niisugune poliitiline arveteõindamine kujuneks võib-olla efektiivsemaks ajaleheveergudel või Müncheni raadiosaadetes kui kirjanduslikus almanahhis, aga kõik oleneb asjade hindamisest.

Almanahhi sissejuhatavaks kuulutuseks on appi võetud ammusurnud Juhan Liivi Eestis peale sõda avaldamata "*Viimsed inimesed*". Almanahhi kõige olulisem artikkel on toi-

metaja (Toomas Hendrik Ilvese) saatesõna "*Niikuinii (Saateks almanahhile Põrp!)*". See tahab mingil määral olla rühmituse programm.

Enne kui sellesse detailsemalt süveneda, oleks tarvis välja rookida meie kõnepruugist mõiste *väliseestlane*. Hoolimata sellest, et Toomas Hendrik Ilves VEKSA-ga suhteid sarjab, siis on ta asunud kangekaelselt kasutama sõna *väliseestlane*. VEKSA tähendab *Väliseestlastega Kultuurisidemete Arendamise Ühing*. Sõna *väliseestlane* võeti Eestis koos väljenditega *emigrant* ja *emigrantlik ladvik* kasutusele juba viiekümnendatel aastatel. Otstarve oli poliitiline ja suunatud eesti *põgenike* ja *pagulaste* vastu. Neid väljendeid aga eitati. Nüüd, kui on avastatud, et on olemas ainult üks eesti rahvas ja kõik on sama head eestlased, oleks viimane aeg välja rookida see ideoloogiline võitlussõna *väliseestlane*. Tahaks teada, mis loom on õieti see *väliseestlane*? Kas Eestis elavad eestlased on *siseeestlased*? On ju olemas nii *välisministeerium* kui *siseministeerium*! Kas *väliseestlane* on *väljastatud* eestlane või mingi muu alaväärtuslik olevus? Kas keegi räägib *välisinglastest* või *välisvenelastest*? Või *siseinglastest* ja *sisevenelastest*? Kui tõesti tahtakse Eestis ühest ainsast eesti rahvast rääkida, siis oleks aeg see *väliseestlase* mõiste kaotada. Me oleme samasugused eestlased nii Eestis kui välismaal. Kas me ei võiks olla lihtsalt eestlased, kes elavad siin või seal? Igal juhul on sõna poliitilise ärakasutamise tõttu muutunud kasutamiskõlbmatuks. Võib-olla isegi VEKSA saab sellest lõpuks aru ja loobub väljendist? Kui ausate kavatsustega...?

Ilves vaatab oma programmartiklis kõrgelt alla meie kultuurielule. Ameerikalik enesekindlus aga ei suuda täiel määral asendada teadmiste puudusi ja mõningaid valeandmeid. Rünaktehnikat lööb sageli nagu bumerang ründaja pihta tagasi.

Pagulusse saabunud n.n. "suurkujude" valik paistab üsna juhuslik. "Tulimulla" nimetamine selle põlvkonna häälekandjaks on liialdatud lihtsus. Nende inimeste avaldusvõimalusi on olnud tunduvalt rohkem. Järgmine generatsioon ei rajanud mingeid *väliseestluse* aluseid, vaid jätkas eestluse traditsioone

paguluses. Alused olid juba ammu Eestis paigale pandud. Isegi kolmanda generatsiooni jaoks.

Jõudes selle kolmanda generatsiooni juurde, näib, et siin hakkavad asjad päris sassi minema. Käsitlust määravad autori poliitilised eelarvamused. Antud tegelased tunduvad juhuslikult valitud või leitud. Teised olulised puuduvad. Vanuse jaotus "Manna" ja "Ajakirja" vahel ei pea paika. "Aspekt" on möödunud nähtus. Siia ei sobi Ilvese poolt konstrueeritud vanuseline jaotus. Neid piire pole võimalik tõmmata. Nii Metsaülikooli kui Metrood ühendab algusest sama siht ja ideoloogiline sugulus ning ennekõige täielik mõttevabadus ja tolerant. Tekib tunne, et Toomas Hendrik Ilves otsib ja loob lahtreid, et nende abil püüda tõestada enda väiteid. Tema hinnag kolmanda põlvkonna kultuurilisest allakäigust tundub samuti olevat ehitatud juhuslikele andmetele ja piiratud asjatundmisele. Jaotusgrupp Eestit imetlevad ja pagulaskultuuri põlastavad *safaarieestlased* on iseloomustav Ilvese vaenlast otsivale vaatele. Tegelikult ei ole asjad sugugi nii lihtsad. Esiteks on kolmas generatsioon palju mitmetahulisem ja heterogeensem. Kui kõrvale jätta äärmuslikud erandid, siis on kõne all olev generatsioon olnud võimeline hindama mõlemat poolt ja ka rohkem või vähem osalenud nende kultuurielus. Kalju Lepiku, Bernard Kangro või Marie Underi kritiseerimine ei tähenda sugugi, et nende loomingut ei hinnata. Meil ei ole tarvis mingisugust isikukultust. Ka mitte heade autorite suhtes. Võrdlus Endel Sõglaga jäägu Toomas Hendrik Ilvese arvele. See on üks selle programmartikli madallööke. Samasse klassi kuulub ka Ilvese mõiste *safaarieestlus*. Võib-olla oleks pidanud selle nimetuse loomisega olema ettevaatlikum, eriti kuna tal nüüd endal esimene *safaari* selja taga. Ka on suur liialdus, et kõne all olev generatsioon oleks üle parda heitnud kriitilise meele arengu suhtes Eestis. Küsimus on ikkagi lähtumisviisis. Sisulisi vahesid on palju raskem näha, kui naha alla pugeda. Võib-olla on kolmas generatsioon tegelikult hoopis üsna palju ära teinud, mis on eelduseks saanud tänasele arengule.

"Dinosaurusteks" nimetati vanemaid pikki monolooge pi-

davaid lektoreid Metsaülikoolis ja Metroos. See oli heatahtlik argoo ilma poliitilise kõrvalmaiguta. Ilvese väljamõeldud poliitiline tähendus ei vääriks isegi kommenteerimist. Balti Instituudi intsidendi kirjeldus vajaks palju põhjalikumat ja täpsemat analüüsi kui trükiruum praegu lubab. Alati ei ole need, kes kõige valjemalt karjuvad, neid suuri saavutusi tegelikult saavutanud, mis nad on soovinud. Arvo Mägi astus suure bravuuriga Balti Instituudist välja. Valev Uibopuu jäi alles. Imant Rebane pole väiksem eestlane olnud kui Kalju Lepik. Meil on tarvis kõiki.

Kui Toomas Hendrik Ilves ehk mäletab, siis anti temale just Metrool 1986 Metsakodus täielikult vaba võimalus kõiki oma arvamisi esitada, ilma et keegi oleks teda sõimanud. Tema arvamisi respekteeriti. Seal toimusid asjalikud arutlused, mis ei tähendanud, et pidi olema samal arvamisel. Ilvese ulatuslik ülevaade Eesti keskkonna küsimustest oli üks neist, mis meelde jäi. Sellevastu jätab Põrp!'i juhtkirjaline rünnak natuke labase mulje kirjanduslikus almanahhis ja asjalikkuse puuduse tõttu on raske sellega vaielda. Tavaliselt ei tee selline igaks juhuks ette teiste ründamine iseennast paremaks, küll aga näitab nõrkust või kartmist. Lõpuks jõuab Ilves kaheksa lehekülje järele ometi enda Põrp!'i rühmakaaslaaste juurde välja. Kolmel leheküljel saab lugeja esimese pildi almanahhi generatsioonist. Seda on huvitav lugeda. Sellest aga ei jätku autorile, vaid peab varsti jälle eelmise generatsiooni ründamise tehnika appi võtma. Lõpuks näeb Ilves veel hingesugulust hiljem Eestist äratulnutega ja ega ta ei saakski muud ütelda, sest kolm almanahhi autorit kuuluvad sellesse gruppi. Siin tekib teatud vastuoksus, sest sellise punase ja valge maailma nägemise juurde, nagu tervest programmiartiklist hõngub, kuulub tavaliselt ka uustulnukate kahtlustamine.

Kokku võttes oleks siiski tahtnud rohkem teada saada, mida see noorte autorite grupp tegelikult tahab ja kavatseb. Rünnak on tavaline poliitiline tehnika, aga mitte eriti produktiivne. Almanahhi rühmitus hõlmab kahel aastakümnel sündinuid ja raske on näha selles mingit suuremat ühtsust.

Sissejuhatava programmartikli eelduseks on teatud määral Aino Lepiku artikkel "*Põlvkondadest paguluses*". See tahab olla asjalik ja ammendav. Seda see aga kahjuks siiski ei ole. Tundub rohkem paadina, mille üks pool on täidetud kaalukate meestega ja teine tühjaks jäetud. Artikkel on põhjalik ja täpne paguluse algaastate osas. Võiks isegi ütelda, et ulatuslik. Puudused tulevad ilmsiks alles siis, kui tuleb tegemist nende vooludega, millistega Põrp!i rühm ilmselt ei sümpatiseeri. "Mana" oluline edaspidine areng on täiesti välja jäetud. Seega ka Hellar Grabbi ümber koondunud tegevus, mis ometi on kestnud 1965. a. saadik kuni tänapäevani. Sellest oleks põhjust palju kirjutada, sest "Mana" on suurel määral kandnud uuenduste ja otsimiste märki. Ka julget trotsi etableeritud pagulaskirjanduse vastu. Ka sellest oleks põhjust kirjutada, et "Mana" oli see ajakiri, mis alustas Eestis ilmunud teoste süstemaatilisemat arvustamist jätkates "Vaba Eesti" traditsiooni. Ülevaate piirdumine Rootsiga ei vabanda, sest ajakiri ei ole geograafiliselt seotud. "Aja Kiri" on autoril vist täiesti kahe silma vahele jäänud. "Vaba Eestit" ei nimetata üldse kultuuriajakirjana, ainult ühiskondlik-poliitilise väljaandena. Ometi võib igaüks ise sellest lugeda, et küsimus oli samaaegselt ühe olulisema kultuuriväljaandega. Sellest ja selle loojatest oleks põhjust olnud vähemalt pool lehekülge kirjutada. Nüüd saab ajakiri ühe lause! Vaba-Euroopa liikumist ja Strasbourgil ülikooli mõjusid oleks samuti olnud põhjust pikemalt kommenteerida.

Ka "Aspekt" sisaldas üsna palju kirjandus-kultuurilisi kaastöid. Nii seda kui Liberaalset Erakonda oleks pidanud palju ulatuslikumalt kirjeldama, sest see on ometi see generatsioon, kelle rühmitus on enda vaenlaseks valinud. Aga võib-olla oleks siis vaenlase mõte kadunud.

Aino Lepiku põlvkondade jaotus on liiga lihtne, et tegelikust saaks ilma pikemata toppida sellesse ülikonda. Imant Rebase väga olulise rolli enam-vähem ära peitmine ja "Vaba Eesti" peaaegu mahasalgamine veab pildi otseselt viltu. "Mana" roll on alahinnatud n.n.kolmanda generatsiooni kujundamisel.

Hoolimata mainitud vigadest on artikkel asjalik ja infor-

matiiivne. Küll aga ei saa siit seletust, miks Põrp!'i generatsioon just niisuguse ideoloogia on valinud, nagu Ilves tahab lugejale peale suruda. Võib-olla ei olegi see nii palju vastuolu eelmise generatsiooniga kui oma vanemate vaadete sõnakuulelik jälgimine. Meil on kindlasti seda sama palju tarvis kui arusaavat suhtumist Eestisse. Võib oletada, et Põrp!'i mehed ja naised siiski ei nõua, et eelnevad generatsioonid koos nendega Nõukogude Liidule sõja kuulutaksid. Või on see ekslik arvamine?

Enn Nõu

KOHTUMINE REIN MARANIGA / leheküljelt 30

nagu kõik areneva tööstuse ja põllumajandusega maad. Muidugi on ka omapäraseid hädasid nagu näiteks Eesti põllumajanduses praegu kasutatavad põllutööriistad, mis ei vasta meie maadele: meil oleks vaja kergemaid masinaid. Samuti toimub meil põllumaa üle üldine kemiseerimine ega osata enam kasutada tavalist sõnnikut. Eesti asub kõige rohkem reostatud mere kaldal ja see tekitab jälle omad probleemid. Fosforiidi probleemidest said inimesed korraga aru, taipasid vahetut ohtu, mis neid ähvardab. Ent samal ajal igapäevaste probleemide tagajärjed pole vähem drastilised. Näiteks lind rukkirääk on põllumehe sümbol. Kaheksa aastat tagasi oli ta meil Eestis, kuid viimased neli aastat pole ma enam teda kuulnud. See lind on hukkunud kemikaalide pärast, mida põldudel ja aasadel liigtarvitatakse.

Lõpetuseks niipalju, et täna on Rein Maran Eesti Kino Liidu esimene sekretär. Tsiteerin veel Rein Maranit ennast:

"Kõige olulisemaks pean siiski oma sündimise fakti ja seda, et üldse ellu jäin, sest muidu oleks mul elu nägemata jäänud. Peale selle on minu jaoks väga oluline olnud kõigi minu viie lapse sünd".

ENE RÄMMELD

Veebruar 1989

MOEKIRI EESTIST

mood

Pealkiri võib tekitada võõristust - mis moest saab rääkida seal, kus poed kaupadest lagedad, rõivaste ja jalatsite hinnad arutult kõrged, kus kuulu järgi pidavat neid välismaalastele anduma paari sukkipükste eest ja kus turutagune kaubandus pakub rõivatükke, mille hinnale võltsitud firmamärk nulli või kaks juurde lisab?

Meie ajakirjanikud armastavad väliskülalalistelt siiski sageli küsida, millise mulje jätab neile Tallinna tänavapilt. Vastuseks kuuleb põiklevat viisakust, aga ka positiivset üllatust ja imetlustki, eriti kui räägitakse suvise tänavapildi moekusest. Tähendab, kuskil liiguvad siiski moekaubad, kuskil lösutavad hiiglaslikud kangarullid oodates nutikat disainerit ja osavat õmblejat, kuskil vurisevad õmblusmasinad... Ja kõigi raskuste kiuste on ikkagi põhjust rääkida eesti moest, kui millestki, mis muust erineb ja sellele siiski sarnaneb, mida Nõukogude moega seob ühine vaesus ja mida sellest eraldab rahulikum suhtumine Läände, aga ka põhjamaine vaoshoitus, tagasihoidlikkus, introversus (kui see sõna ikka moe iseloomustamiseks sobib.)

Mõned aastad tagasi sai kogu maailm näha, et just Eestis pulbitseb moeelu - mitmes riigis demonstreeriti BBC filmi Tallinna Moemajast ja mõnest selle kunstnikust. Moemaja on riiklikult loodud moekeskus, oma moemaja on igas Nõukogude Liiduvabariigis ja suuremas keskses. Tallinna Moemajas töötab paarisaja inimese ringis - kunstnikud-disainerid, konstruktorid, õmblejad, rätsepad, kingsepad, administratsioon ja ajakirja "Siluett" toimetus. Disainerid kavandavad moode kaks korda aastas - kevadel ja sügisel - toimuvate moedemonstratsioonide jaoks, kus kummalgi esitletakse umbes 100-150 erinevat mudelit. Lisaks tehakse rõivad "Siluetis" avaldamiseks, moemajal on ka väike seeriatoodangu tsehh, kus õmmeldakse riided, peamiselt kergeid kostüüme, müügiks. Lisaks kavandavad moemaja disainerid moode Eesti suurte õmblusvabrikute tarvis, kus need siis suurtes tiraažides valmis õmmeldakse. Tallinna Moemaja ajakiri "Siluett" on üks viiest arvestatavast moeajakirjast N.Liidus. Ajakiri ilmub nii eesti kui ka vene keeles, 4 korda aastas, aastane kogutiraaž on üle ühe miljoni eksemplari. Venekeelne variant kaob Venemaale kui musta auku, aga aegajalt

saabuvad sealt toimetusse kirjad, mis annavad tunnistust, et ajakiri on seal populaarne ja mustal turul ta hind vähemalt kahekordne. Asjad pole muutunud ka venekeelse "Burda" ilmuma hakkamine - too rariteet kaduvat lihtsalt tähtsamate juhtnaiste tulekindlatesse kappidesse, kust teda siis allkirja ja ausõna vastu välja laenutatavat.

Eesti lugeja pole aga põlve otsas valmis tehtud ja kehvale paberile trükitud "Siluetiga" ammu enam rahul. Lääs on ju meile nii lähedal, värvitelerist ja välisturisti seljast paistab mood siia palju selgemini kätte kui "Silueti" udupiltidelt. "Siluetti" ei tehta halvasti - kuulus Anne Burda pidas teda ainukeseks arvestatavaks moeajakirjaks N.Liidus, aga kehv paber ja algeline trükitehnika ei tule värviliste piltidega moeajakirjale kasuks. Ule 2 miljoni rubla kasumit toova ajakirja toimeetus mahub kolme tillukesse ruumi, puuduvad oma fotoateljee ja fotograaf. Siinkohal võiks ettevõtlik ja trükiasjandust tundev väliseestlane silmad lahti hoida - korralik moeajakiri on hea tuluaallikas ja levib, kui teda kavalalt tehakse, ehk Lääneski. Praegu juba läheb ligi 50 000 "Siluetti" müügiks välismaale, tuues sisse koguni valuutat ennast, millest toimeetus pole küll veel osa saanud.

Et mood, eriti aga rõivaste õmblemine, suuri kasumeid võib anda, seda on juba taibanud värsked eraettevõtjad, kellele uued seadused rohkem vabadusi on andnud. Grupiti ja ükski tehakse väikefirmade nappidel tootmispindadel või lihtsalt kööginurgas "s...st šokolaadi" - värvitakse ja lubjatakse siinseid kangaid, et neile pisutki "sealsete" ilmet anda, õmmeldakse ehtsate "Lewisite", "Wranglerite" ja mis need kõik on, järgi pükse ja jakke ning kleebitakse neile külge kõige tähtsam - firmasilt. Poodidest on kadunud tõmblukud, metallnööbid, mitmed kangasordid, kõik läheb õmblemiseks ja müügiks ja kui siin ei osteta - Venemaal on turgu küll. Hea meel, et eestlaste äri õitseb, kui aga kehvemad suguvennad selle tõttu paljaks ei jääks - väikefirma (kooperatiivi) moodsad teksapüksid maksavad 150 - 200 rubla, soe jakk 250 ja rohkemgi, kootud džemper 270 ümber. Hiigelkasumit andev "Silueti" toimetuse töötaja palk on 140-170 rubla kuus.

Mis meie tänavapilti puutub, siis eks paljud teist ole seda ise näinud ja mitmed on seda kommenteerinud, et kui kohalikku elanikku ja välisturisti rõivastuse järgi ei eralda, siis jalanõudest saab ikka aru, kes on kes. Eks seegi vihja tegelikult eestlase osavatele kätele - õmblemisega ja kudumisega saame hakkama, kingi ja saapaid on kodus raskem teha. Mida me aga päris hästi korraldada mõistame, on üritused.

Ühest niisugusest tahangi lähemalt kirjutada - Tallinnas 28. nov. kuni 5. dets. 1988 toimunud moefestivalist, TALLINN 88. See oli nii võistlus kui ka show. Üle Liidu saadeti Tallinnast välja võistlustingimused ja osavõtumandaadid. Esimesed võistlused toimusid kohtadel ja nende võitjad võisid oma moekollektsioonidega tulla Tallinna võistlust jätkama. Osa võtsid moekunstnikud individuaalselt, kaasas 1-2 kuni viiest esemest koosnev moekollektsioon. Võistlus oli pingeline - sadadest kollektsioonidest jäid lõpuks sõelale 50, millest Žürii valis 10 parimat ja veel lisaks 3, kes said eripreemia (iga preemia suurus oli 500 rubla). Hästi läks lätlastel - 4 kümnest võitjast olid sealtpoolt Valgat. Eestlastest olid võitjate hulgas kaks noort kunstnikku - Anu Hint ja Ivo Nikkolo.

Aga festival pakkus lisaks võistluspingele ka silmarõõmu. Osavõtnud kollektsioone sai vaadata näitusel. Et kangaid, mida rõivaks disainida, napib kogu N.Liidus, oli disainerlikule moele eelistatud käsitöö - pitse, keerulisi aplikatsioone ja tikandeid, kootud ja heegeldatud asju, batikat - tekkis austus sellele tohutu töö ees, mida kunstnikud peamiselt oma näppudega ära pidid tegema, et materjali vähesust veidigi leevendada ja et töö teiste hulgast silma paistaks. Näitusele väljapandut sai ka osta, hinnad olid muidugi soolased - käsitöö on ju kallis. Mõnele tegijale oli ta töö aga nii armsaks saanud, et seda isegi müüa ei raatsinud.

Nagu öeldud, oli disainitud moodi vähem, seda enam paistis käsitööde kõrval silma aga see, mida võiks nimetada avangardlikuks. Fantaasiale olid mitmed igal juhul andnud vaba voli ja mõnikord oli tulemus päris põnev.

Riiklikud õmblusettevõtted ja väikefirmad said oma toodangut reklaamida ja näidata väikestel moedemonstratsioonidel. Väikefirmad tulid välja ka originaalloominguga ja jälle oli siin lätlastel pakkuda huvitavaid moode.

Igal õhtul toimusid Lillepaviljonis, Pirita teel, diskod, millele eelnesid samuti moedemonstratsioonid, aga ka briifingud ja pressikonverentsid. Viimastel läks jutt tihti ka poliitika peale. Mujal Liidus ei teata ju suurt midagi sellest, mis Eestis toimub. Paljud olid kohale sõitnud hirmuga, et Eestis neid kui venelasi represseeritakse. Tšehhi ja Poola kolleegid aga kuulasid meie juttu nukrusega, nemad ei jaganud eestlaste optimismi, nende kogemused olid teised...

Kogu festivali kõrgsündmuseks olid aga suured moeshowid, mõeldud laiemale publikule, kus oma loomingu näitasid mitmed moemajad ja firmad - Riia, Vilniuse, Minski, Leningradi ja Tallinna Moemajad, soome firma "Kati-

myynti". Eesti-Soome ühisfirma "Estfinn", Ungari ja Bolgaaria Moeinstituudid. Kogu suure ürituse taga seisis aga organiseerijana Eesti väikefirma "Inorek".

Libedal tänaval, vanades saabastes moeshow'ilt kojuruttajal kõlasid veel kaua kõrvus kaunid muusikahelid, vilkusid silma ees laseri värvilised kiired ja mannekeenide pimestavad naeratused. Nii või teisiti, ei maksa aga unustada, et ka mood on osa meie kultuurist.

MAIMU BERG

ajakirja "Siluett" toimetusest.

TEISED LEHED

EESTI
MUINSUSKAITSE
SELTSI
HÄALEKANDJA
ILMUMISNUMBRID
HIND 30 KOOP

MUINSUSKAITSE SELTSI
SONUMID

NR.1(5)

Jaanuar 1989

Aruanne

19. jaanuari volikogus esitas Trivimi Velliste seltsi esimese tegevusaasta aruande. Järgnev referering püüab edastada mõned selle põhimomendid.

Aruande sissejuhatavas osas fikseeris T. Velliste EMS-i hetkesuuruse — 185 algüksust ligemale kümne tuhande liikmega. Seejärel peatus ta pikemalt seltsi maakondliku struktuuri kujunemisel. Käsitledes loodud toimkondade arengut, nentis kõneleja nende ebaühtlust. Silmatorkav on olnud ajalootoimkonna tegevus. Suurt praktilist tähtsust omab käsitöötoimikond, millest on kavas kujundada käsitöökool. Eriline tulevikukaal on tõhusalt tequtseval noortetoimkonnal.

Teinud ülevaate EMS-i kokkulehtedest, rääkiski T. Velliste pisut pikemalt noorte tegevusest. Tunnustavalt märkis ta Tallinna noortehendust, kes andis aastavahetusel välja oma väikese häalekandja „Aatelu“ sümpaatses avanumbri. Eeloleval suvel ootab aga noortetoimikonda koostöö väliseesti eakaaslastega.

Välissuhete osa sisaldas peamiselt teavet sidemete arengust. Väliseesti Muinsuskaitse Seltsiga. VMS on pisut rohkem kui poole aastaga kogunud meie jaoks ümmarguselt 30 000 USA dollarit.

1.—4. oktoobrini oli meil külas kõrgetasemeline Soome muinsuskaitsete delegatsioon. Visiidi tulemus: konkreetse praktilise abi pakkumine selleks suveks Saaremaal. Möödunud detsembris asutati Soomes Eesti Muinsuskaitse Seltsi Tugi. Eeloleval sügisel on oodata Norra muinsuskaitsete küllatulekut.

Seltsi palgeline keskoimikond koosneb vastutavast sekretärist Külle Arjakast, pearaamatupidajast Aino Kämbrast, jurist Mare Kingost, asjaajajast Katrin Lindest ja sekretärist Ene Kerast. Keskoimikond töötab erakordselt tõsisel ruumikitsikuses, kuid lähemal ajal on lootus kolida üle ajutistesse ruumidesse Sakala tn. 11.

Lõpetuseks nentis T. Velliste EMS-i majandusliku seisundi pidevat paranemist (vt. lisad). Olulise panuse on sellesse andnud

väikeettevõtte „Agu“, kelle lõppenu aasta tööde üldmaht moodustas 450 tuhat rubla. „Agu“ kandis oma aastakasumist seltsi tuludesse 50 tuhat rubla, tema eestvedamisel on hooгу võtnud seltsi kirjastamistegevus („Sõnumid... „Toimetised“).

EPL 3.3.89

• Lugeja
kirjutab

EMIGRANTLUS

„Ma ei ole nõus sellega... (et) olevat üksta-puha kas Tallinnas on tankid tänavatel või mitte. 1940. a tulid tankid tänavatele, tagajärjed on nüüd käes. Kui uuesti midagi säärast juhtub, siis eesti rahvas sellest enam ei toibu“.

Seda ütles Eesti Loomeliitide kultuurinõukogu esimees Ignar Fjuk äsja Estol. Samas vaimus on ta end väljendanud korduvalt varemgi, mh kultuurinõukogu ajaloolisel pleenumul Tallinnas aprillis 1988 (mille kohta vt. EPL 15/2). Kuid Eesti Vabariigi aktusel Stockholmis ei tohtinud ta kõneleda.

Miks siis ei tohtinud?

— Sest ta on kommunist ja juut, kuulutas kõva häälega vastaste aktivist, võõra organisatsioonil korralist peakosolekut 11. veebruaril sellise kihutusega segama tunginud fanaatik.

Mitmeid poolt kostus ka aktuse boikoteerimise ähvardust. Ja korraldajad löidki kartma ning ütlesid ära juba kõnelema kutsunud Ignar Fjukile. (Et asemele saadi õnneks mitte halvem teime kõneleja, ei muuda enam asja).

Mida peavad meist küll arvama inimesed kodumaal? Ja mida rootslasedki?

Uppsala, veebruaris 1989.

REIN MARANDI

ILVES ARVAB NIIKUINIIL...

debatt

Toomas Ilves vaatlleb pagulaskonna erinevaid põlvkondi. Seda teeb ta Münchenis ilmuvast almanahhis nimega PÕRP! Jutt ise kannab pealkirja "Niikuinii" ja on lühendatud kujul ka avaldatud Tartu ajalehes "Edasi". (Teatud aja märgiks võib ehk pidada seda, et loengi Ilvese mõtteid "Edasist". Põrpi ma veel näinud ei ole.)

Ilves eraldab nelja põlvkonda või gruppi. Esimene neist on see, kes täiskasvanuna elas ja tegutses iseseisvas Eestis. Teise moodustavad need, kes sündisid üheaegselt Eesti Vabariigiga ja seega said täieliku eesti hariduse. Mõlemat gruppi iseloomustades ütleb Ilves, et nende juured olid Eesti mullas ja et nad jäid oma eestiaegseile aateile truuks. Kolmandasse põlvkonda arvab autor need, kes lahkusid Eestist lapseas või teismelistena ja keda hakkasid mõjutama kohaliku asukohamaa tõekspidamised. Selle kolmanda grupi arvel - keda Ilves vastandab neljandale, kuhu ta ise kuulub - on tal ütelda palju kriitilist. See kriitika, millele autor on andnud palju ruumi ja mis minu arust on esitatud väga ebaausal viisil, ongi käesoleva sõnavõtu põhjustanud.

Ilvesel on õigus, kui ta tõstab esile kolmanda põlvkonna - s.o. lapseas Eestist lahkunute - keerulise suhte vana kodumaaga. Mälestused ja teadvus on sageli väga tugevad, aga täielikud oskused eestlaseks olemiseks, näiteks eestikeelne kooliharidus, tihti puuduvad. Seepärast on ka loomulik, et eriti selle põlvkonna esindajad on "eesti asjade" ajamisel rõhutanud enam kaasaegseid olusid kui mineviku pärandi säilitamist (viimaseks neil ju pole sama häid eeldusi kui vanematel gruppidel). Kolmandate hulgas on neidki, kes on julgenud väita, et eesti rahva püsimine on tähtsam kui Eesti Vabariigi juriidiline kontinuiteet või "õiguse jaluleseadmine". Taolise arusaamaga on lähedalt seotud elav huvi tänapäeva Eesti ja seal praegu elavate inimeste vastu.

Arusaadavalt on niisugune kergemeelsena näiv suhtumine kunagi ülesseatud "rindepoliitikas" paljusid ärritanud. Kainele vaatlejale peaks aga olema selge, et perspektiivi muutus ei ole sama kui põhiideede reetmine. Pearõhu nihutamine eesti riigilt eesti rahvale võiks olla vähemalt intellektuaalselt arusaadav. Kahjuks on viimase aasta või paari jooksul meie ajakirjanduse kaudu esitatud süüdistusi reetmises või vähemalt äärmises

poliitilises naiivsuses. Ilmselt on niisugust kahtluse varju tahtud heita neile, kes arendavad kontakte kodumaaga. Sealjuures on kasutatud rahvalikke pilkenimetusi nagu kodukäijad, suhtlejad, safaarieestlased, veksalased, jne. Tavaline on ka, et pole võimalik kindlaks teha keda täpselt mõeldakse. Kuulajale-lugejale peab jääma mulje, et niisugused alaväärsed olevused tegutsevad nüüd meie keskel. Igaüks ise mõistatagu, kes nad on!

Nüüd esineb taolise põhjendamata süüdistava hinnanguga ka Toomas Ilves. (Ilves paigutab süüalused kolmandasse põlvkonda, mis tema näidete varal võiks tähendada isikuid, kes praegu on 35 - 65 aastased). Ilves kirjutab: "...eestlus taandub Kodu-Eesti imetlemisele. Sellega ilmneb teatud väliseesti kultuuri põlastamine: Karl Ristikivisse, Kalju Lepikusse, Bernard Kangrosse ja Maria Underisse näiteks suhtub küllaltki suur osa sellest põlvkonnast teps mitte paremini kui Endel Sõgel. Kaplinski ja Rummo muutuvad selle põlvkonna ebajumalateks..."

Kuna Ilves ei maini kellele Kodu-Eesti kultuuri avastamine on loonud niisuguse põlastava hoiaku pagulaskirjanike vastu, pole muidugi võimalik tõestada, et seda ei oleks juhtunud. Julgen siiski väita, et mingil juhul ei esinda see ühegi arvestatava grupi suhtumist. Niipalju kui mina tunnen kolmanda põlvkonna inimesi, kes jälgivad Kodu-Eesti kultuurielu on nad kõik siiski kõige paremini kursis pagulaskirjandusega. Pole ka kunagi kuulnud, et keegi oleks Lepikut või Ristikivi halvustanud. Milleks? Kas siin pole tegemist vale järeldusega Ilvese või tema "informaatorite" poolt? Tuntakse suurt huvi "uute" kirjanikkude vastu ja kogunetakse neid kuulama nende seni veel haruldastel esinemistel Läänes. Nii see on. Lepik, Ristikivi, Suits nagu Tammsaaregi on aga kõik juba vanad head tuttavad, kelle olemasolu pole vaja eriliselt rõhutada.

Ilves arutab edasi: "Ehk tänu sellele, et Eestit külastanud sattusid vastuolusse vanemate, konservatiivsemate pagulastega, heitsid paljud üle parda igasuguse kriitilise meelega Eesti suhtes mida naiivselt, vahest isegi lapselikult peeti aegunud tagurlikuks väliseestluseks. Safaarieestlaste põhiline hoiak on üpris sarnane VEKSA omale: räägime kultuurist aga ärgem nii labasest asjast nagu poliitika, juttu tee."

Võiks väita hoopis vastupidist. Need, kel tekkis otseühendus Eestiga, tõid sealt kaasa ka konkreetset teavet kehtiva poliitilise olukorra kohta, mis paguluse üldteadvuses oli (ja vahest ikka veel on) üsna pealiskaudne ja peamiselt 40-ndate aastate kogemustele rajatud. Alles kodus käijate vahend-

-dusel oli võimalik täpsemat pilti saada sellest kuidas näiteks toimus tsensuur kunstielus, milles avaldus venestamine, kui kaugeleulatuv oli keskjuhtimine majanduses, kuidas teostati rahvuslikku vastupanu jne. Kõike seda arutati ms. selle kolmanda põlvkonna kokkutulekul ja jõuti ka seisukohtadele, mis tõenäolikult oleks rahuldanud ka Ilvest. Aga loomulikult võis ka leiduda kaasmaalasi - noori ja vanu - kes leppisid sellega, et "Viru" hotelli valuutabaaris oli viin odav ja "Inturisti" giid sõbralik. Küsitav on ainult, kas nad sellega on terve põlvkonna poliitiliselt naiivseks tunnistanud.

Veidi muigama paneb Toomas Ilvese näide, et need, kes rääkisid asjadest nagu venestamine, tsensuur, repressioonid, vms nimetati "dinosaurusteks". Kuna Ilves jälle ei täpsusta, nimetan omalt poolt juhust, millal "dinosaur" tõesti oli kasutusel. See juhtus Metroos 1977 kui kolm vanemat lektorit omavahel sattusid ägedalt vaidlema 30-ndate aastate eesti sisepoliitika üle (täpsemalt oli vist juttu tolelaegsest töölisisikulisest). Need kolm seniori Anatol Renning, Raimond Kolk ja Ilmar Laaban ise ei märganudki, et teised kooslijad neid sugugi ei suutnud jälgida. Hiljem ütles keegi irvhammas, et olevat olnud "dinosauruste võitlus". Sellest ajast ongi Metrool käinute kõnepruuki jäänud "dinosaurus" tähendama isikut, kes pikalt räägib asjadest, mida kolmandal põlvkonnal (isikul) on raske jälgida. Dinosaurusel pole aga minu teada kunagi olnud otsest halvustavat varjundit. Ma pole seda ka kunagi kuulnud selles seoses, mida Ilves ette toob. Aga kõik võib ju olla.

Eri põlvkondi iseloomustades annab Toomas Ilves tavalisest mõnevõrra huvitavama pildi meie üsna mitmetahulise pagulaskonnast. Iseloomustused vajaksid aga hoolikamat läbitöötamist enne, kui neid saab tõsiselt võtta. Ilves ei ole tähele pannud seda suurt ideoloogilist lõhet, mis tekkis esimese ja teise põlvkonna vahel kohe peale pagulusse asumist. Teise põlvkonna ridadest tekkisid radikaalsed poliitilised rühmitused nagu sotsialistid ja föderalistid (ajakirjad "Radikaaldemokraat", "Vaba Eesti", "Side"). Ka kodumaa kontaktide põhimõtteline jaatamine on pärit juba nendest ringkondadest. Kui kolmas põlvkond astus esile oli selle poliitiline nägu kindlasti parempoolsem kui eelneval.

Eelpool käsitletud kolmandat põlvkonda arvustavad iseloomustused on muutumas mingisugusteks, müütideks mida järjest korratakse, aga mis seepärast siiski veel ei muutu tõeks. Võiks ka küsida, kellel niisuguseid müüte on vaja? Igatahes on kahju, et Ilves oma pagulaskonna analüüsi nendega võrreldab. Neljanda põlvkonna reljeefsemaks kirjeldamiseks poleks seda olnud vaja.

RAHU! ÔIENDAN

ôïendus

Minu esseesse "RAHU?" (AK 52) on toimetamise töös sattunud originaalist erinevusi. Allpool püüan neist ainult olulisemaid ja mõtet muutvaid taastada.

1. Lk. 4, reas 12 ülevalt on: "...mingit välist reguleeritavat..." Originaalis oli: "...mingit välist reguleerivat..." Selgituseks: Jutt on süsteemi reguleerivast mehhanismist. Mitte regulaatori reguleerimisest.

2. Lk. 5, reas 12 ülevalt on: "...oleks paindub maailm,..." Originaalis oli: "...oleks paindub ja ebamaärane maailm,..." Selgituseks: Siseloominguliselt ja vabalt areneva maailma üheks omaduseks on et ta on raskesti ettemääratav. Seega on areng mitte ainult painduv vaid ka ebamaärane.

3. Lk. 5, reas 15 ülevalt on: "...inimkond oma terviklikkuse..." Originaalis oli: "...inimkond oma praktilise terviklikkuse..." Selgituseks: Täit ideaalset terviklikkust ei saavutata. Saavutatakse ainult midagi, mida võib praktiliselt terviklikkuseks nimetada.

4. Lk. 5, ridades 17-18 ülevalt on: "...nii praegune kui idealistlikest ideoloogiatest lähtuv,..." Originaalis oli: "...nii praegune, või idealistlikest ideoloogiatest lähtuv,..." Selgituseks: Praegune maailm pole ju üldiselt idealistlikest ideoloogiatest lähtuv, kuigi seda sildina on mõnedes piirkondades kuulutatud. Tõsisemad taotlused selles suunas võivad aga toimuda. Mõlemal juhul ei suureneks aga rahu määr.

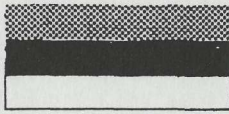
5. Lk. 5, reas 3 alt on: "(partei,...)" Originaalis oli: "(parteid,..)" Selgituseks: Kui ühiskond kujuneb paljude vabalt tegutsevate algatus- tsentrumite kaudu, nagu oli öeldud, siis on nende hulgas ka mitmed poliitilised parteid, mitte ainult üks partei.

6. Lk. 6, reas 12 alt on: "...sõjalisele tegevusele..." Originaalis oli: "...sõjalisele tugevusele..." Selgituseks: Minu väide käis N Liidu sõjalise tugevuse kohta. Loobusin keerulisest sõjalise tegevuse analüüsist.

7. Lk. 7, essee reas 4 alt on: "...süsteemide muutmisseadus:..." Originaalis oli: "...süsteemide muutumisseadus:..." Selgituseks: See on hea näide siseloomingulisest ja välisloomingulisest mõtlemisest. Muutmisseaduses väljendub siseloominguliselt muutuva süsteemi mingi reeglipärasus. Muutmisseadus on aga seadus, mida väljapoolt süsteemile rakendatakse, et see vastavalt välistahtele kulgeks. See on tohutu vahe!

Loodan et lugeja minu essee "RAHU?" paranduste abil originaaliga sobitaks. Alles siis oleks mul rahu.

NOORED VÄLISEESTLASED !

Algatusrühm "EESTIMAA LAUL 89" korraldab tänava suvel ESIMESED OLEMAAILMSED EESTI NOORTE PÄEVAD, sügisel festivali "EESTIMAA LAUL 89" ning kutsuvad Sind osa saama ka paljust muust selle suve Eestimaal.

Meie kutsele vastamine on kõige lihtsam ja odavam viis külastada Kodu-Eestit 1989. aasta suvel.

Sina tasud vaid sõidukulud Eestisse ja tagasi.

Meie pakume õemaja eesti peres, kes sõidab ja sõidutab Sind Kodu-Eestis.

Vali siit:

- Käärikul Loomeliitude ja Metsaülikooli suve-seminar (eelregistreerimisega Jaan Uustalu Stockholm telefon kodus: 0766-22581)
- 19.-25. juuni
1.-3. juuni	Meistrite päevad Tallinnas (toimub seppade konkurs, kohutud Põhja-Eesti parimate restauraatoritega)
3.-10. juuni	Tallinna Vanalinna päevad
8.-16. juuni	ESIMESED OLEMAAILMSED EESTI NOORTE PÄEVAD: + Muistised Tartus ja Tallinnas, Eestimaa kirikud + Vaimuliku muusika kontserdid ja teised kokkupuuted kristliku kultuuriga + Eesti algupärand teatrites - Tartus, Viljandis, Rakveres, Pärnus, Tallinnas + Eesti kunst ja terbekunst + Teadus tänapäeva Eestis + Majandus Eestis + Väljasõit koos õõbimisega: kohtumine kohalike noortega, ekskursioonid ajaloolistesse paikadesse, taludesse, mõisatesse, küladesse taastatud Vabadussõja ausammaste juurde + Jaaniõõ Maarjamaal + Ja palju muud
16.-18. juuni	"Rock Summer" Tallinna Lauluväljakul
18. juuni	120 aastat Eesti laulupidu - Tartus
19. juuni	Kristlik laulupäev Otepääl
19.-25. juuni	Olemaailmne saarlaste kokkutulek Saaremaal
25. juuni	Konstantin Pätsi ausamba avamine Tahkurannas - Eesti Muinsuskaitse Seltsi Üritus
26. juuni	Programm "Virumaa laul" Rakvere Vallimäel
8.-10. september	FESTIVAL "EESTIMAA LAUL 89" Tallinnas (esineda soovijail lisada kutsekaardile vastav mäрге, grupi nimi ja koosseis)

ESIMESTE OLEMAAILMSETE EESTI NOORTE PÄEVADE korraldavad toimkond:

Alo Mattiisen, Avo Üprus, Ott Sandrak, Sirje Ruutsoo, Enno Selirand jt.

Info telefon Tallinnas (0142) 44 15 46

Maire Siska

Sponsorid on eesti asutused ja ettevõtted.

KUI TAHAD OSA VÕTTA SIIS TÄIDA KAART PÖÖRDEL NING SAADA VALIKULISELT: Sirje Ruutsoo, Tallinn, vt. "Aja Kirja" esindaja * Alar Allas, Toronto, ESTO info keskus, tel. 4630503, telefax 4614061 * Taimi ja Juhan Lübek, Sydney, tel. 02-514231 * Anna Talve, Stockholm, tel. 181092, Valutavägen 86, S-126 45 Hägersten, Sweden * Liilia Corradi, Basel, vt. "Aja Kirja" esindaja * Jüri Estam, München, tel. 089-915499, * Toomas Pulst, Essen, tel. 201-762326 * Ene Rämmeld, Paris, vt. "Aja Kirja" esindaja.

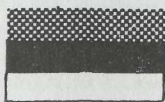

TOIMETAJA READ

Esimene aastakäik Rootsis ilmunud "Aja Kirja" on seljataga ja käesolevaga algab uus.

Esimese aasta hea kogemus oli see, et kaastööd on võimalik muretseda palju tihedamini ilmuvale "Aja Kirjale" kui praegu 4 korda aastas. Tihedamini ilmuv AK vastaks paremini aja nõudele ja soodustaks näiteks debatti millest praegu on suur puudus; need asjaolud kokku omakorda meelitaks ligi uusi lugejaid ja kaastöölisi. Selles mõttes poleks mõtted "Aja Kirja" välja arendamisest täiesti ebareaalsed (on vaja paremaid analüüse, esitada läbitöödeldud ainetikke ja andmeid, anda ülevaateid, laiendada spektrimit jne.). See aga nõuaks vähemalt ühe (sobiva) isiku täistööajalist panust või siis päris mitmete entusiastide kontinuiteetset toimetamistööd vabal ajal. Praegu on aga AK, mis puutub kasutada olevaisse inimtöötundidesse, oma võimaluste ülemal piiril. Sellepärast unustame ära nii soovid kui ka vajadused ning läheme samas vaimus edasi!

Mis puutub levikusse oli muidugi suureks pettumuseks see et 1988 a. lõpuks oli "Aja Kiri" tagasi umbes seal kus oma kolmandal ilmumisaastal; siis oli tellijaid 338, nüüd 318. Muidugi pidi eelnenud kolme aastane varjusurm lehte kuidagi trahvima. Kuid päris loogilist seletust ajal siiski ei ole; nimelt puudutab tagasimineku peamiselt just AK endist kantsi ja levikuala - Suur-Torontot, Kanada ja USA Idarannikut, kus alla poole endist tellijaskonda on taastunud. Sellevastu on Rootsi tellijaskond suurem kui kunagi varem, Austraalia endine, ning Kanada Läänerannikul sealse esindaja isiklikul panusel (Vancouveris) on täiesti uus tellijaskond tekkinud. Nii et kui Idarannik teadnuks (!), et AK jälle ilmub (sest kuidas muidu seletada äralangemist?), siis oleks tänane pilt, koos uute tellijatega, hoopis teine. Kõigile vaatamata oleme prognoosinud AK tiraaži 1989 a. tagasihoidlikult (!) 600 eks.: selles arvus on umbes 120 tellijat (esmakordselt) Eestist ning umbes 80 prii- ning reklaamieksemplari. Ülejäänud 400. osas, (vähem oleks umbusaldus AK vastu), tahaks loota AK esindajate võrgule kuid ka et Idararannikul/Torontos leiduks inimesi kes vaevuksid AK jälleilmumist teadustama ning vähemalt endistele lugejatele pakkuma uuesti tellijaks hakkamist.

KÖLALISKAART

Mina _____
(eesnimi, nimi, passi nr., sünniaeg, koht, aadress)

soovin sõita Eestisse _____
(millal, kui kauaks) Vaata kaval

Peatuda soovin sugulaste, tuttavate pool _____

_____ (nimi, aadress, telefon)

või noorte päevade algatusrühma soovitatud eakaaslaste _____

_____ (vanus)

mõttekaaslaste _____ kodus Tallinnas.

_____ (aated, huvid)

Soovin seigelda väljaspool Tallinna _____

(kus, millal, kellega)

ESINDUSED & TOIMETUS

USA:s; NEW YORK, MARI LEESMENT: 321 Rockaway Str. Boonton, NJ 07005, tel. 201-334-0209; CHICAGO, URVE AUKSI: 13977 Stonehenge, Orland Park, IL 60462, tel. 312-460-1837; CHICAGO, HILJA PIKAT: 1259 W. North Shore, Chicago, IL 60626.

KANADAS: TORONTO, VELLO SALO: 2661 Kingston Rd., Scarborough, Ont. M1M 1M3, tel. 416-265-2458; TORONTO, VELLO SOOTS: 2 Deepwood Cres., Don Mills, Ont. M3C 1N8; VANCOUVER, LIIS & MATTI KLAAR, 4185 Canterbury Crescent, North Vancouver, B.C., V7R 3N4, tel. 604-986-4050.

AUSTRALIAS: SYDNEY, TIIA RAUDMA: 11/19 Waruda Street, Kirribilli NSW 2061, tel. 02-929-6415.

INGLISMAAL: LONDON, Juhan Eistrat: 18 Stanley Cres., London W11 2NA, tel. 1-727 3159.

SAKSAMAAL: STUTTGART, MART LAANEMÄE: Gutenbergstr. 130/I, D-7000, tel. 0711- 62 30 93.

SOOMES: HELSINKI, EEVI NIVANKA: Ulvilantie 10 B 22, 00350 Helsinki, tel. 0-55 14 73.

BRASIILIAS: SAO PAULO, ERNA JA HARRY KUUSBERG: Rua Carlos Tiago Pereira, 235 CEP 04150, São Paulo-SP, tel. 11-275-0026.

PRANTSUSMAAL: PARIS, ENE RÄMMELD: 33 rue Beaunier, Paris 75014, France, tel. 1-45 43 93 60

NORRAS: OSLO, TIIU JA ENN ANDERSON: Ingierkollveien 45, N-1410 Kolbotn, tel. 2-80 87 40.

SVEITSIS: BASEL, LIILIA CORRADI: Pfeffingerstr. 37, CH-4053, Basel, tel. 61-35 10 70.

EESTIS: TALLINN, SIRJE RUUTSOO: Kiire 28 - 2, 200 007 Tallinn, tel. 68 44 82; TARTU, TIIT PRUULI: Viide 18 - 3, 202 400 Tartu, tel. 6 15 65

AK ILMUB NELI KORDA AASTAS.

(veebr/märts, mai/juuni, august/sept, nov./dets)

Aprillis ilmub "Aja Lugu" nr 2 /52 lk/Hind 30 SEK, 5 USD, 6 CAD, 6 AUD.
SISUKORD:

HILLE JAANUSSON/ VALDAR JAANUSSON: "Arheoloogiliste ja keeleajalooliste andmete kooskõlastamisest pronksiaegses Eestis"

REINO SEPP: "Ajakiri VABA EESTI ja globaalne eestlus"

MANNJ VAREP: "Sajand Hella Wuolijoe sünnist"

ENNO KLAAR: "Mida see METROO endast kujutab?"

RAHULEPING EESTI JA VENEMAA VAHEL, faksiimile, Ants Piibu eksemplar.

AK TOIMETUS & TALITUS ROOTSIS ON:

- ENNO KLAAR (tegevtoimetaja) Tel. 08-664 32 09
- VIRVE RAAG 018- 14 81 63
- PEETER UNT 08-36 59 58
- Kujundus: TOOMAS SAAGPAKK
- Kaanekujundus: IVI RAUDSEPP
motiiv "Võrtsjärv ja lind"

TOIMETUSE ja TALITUSE ADDRESS ON:
Enno Klaar, Älvkarleövägen 12,
S-115 43 Stockholm.

TELLIMISED:

"AJA KIRJA" saab tellida Rootsis (ja Skandinaavias) otse toimetusest, tasudes hinna posti jooksvale arvele (POSTGIRO),
NR 12 77 47 - 4,
(c/o Enno Klaar).
IGAL POOL MUJAL ON TELLIMINE LI-GEMA AK ESINDAJA KAUDU, andmed siin ülal.

TELLIMISHINNAD:
Rootsis 90 SEK, USA-s 15 USD,
Kanadas 19 CAD, Austraalias 20 AUD. Mujal vastavalt kursile.

SISUKORD

V-E PE $\frac{A}{1166}$ a 53
1989

Ärme kaotame dega	Arvo Valton	2
Uue etapi hakul	Heinz Valk	4
Tõravere-Tartu-Tallinn	Rein Taagepera	7
Jätke mulle mu kolmas kodumaa	Aira Savolainen	13
18. Metsaülikool Austraalias	Tiiu Salasoo	15
Foorum 1.-2.-3. jaanuaril	Toivo Klaar	19
Eesti elab	Enno Klaar	20
Tallinn 24.2.89		24
Et in arcadia ehk "Eune murul"	Mardi Valgemäe	26
Kohtumine Rein Maraniga	Ene Rämmeld	29
Põrp! - kas midagi värsket ja uut?	Enn Nõu	31
Moekiri Eestist	Maimu Berg	37
Teised lehed		40
Ilves arvab niikuinii...	Jaak Maandi	41
Rahu! õiendan	Valter Rand	44
Ülemaailmsed eesti noorte päevad		45
Esindused/abitoimetused		47

aja kiri nr 53

märts

1/1989